

Yusuf Akçura, Kazan, 1906
Tek-Esin Vakfı Arşivi

YUSUF AKÇURA
VE
RUSYA TÜRKLÜĞÜ

AHMET KANLIDERE

[Twitter](#) [Instagram](#) [Facebook](#) / otukennesriyat

YAYIN NU: 2027
EDEBÎ ESERLER: 1102

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-601-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Ozan Karabulak

Düzeltili: M. Bilal Erimez

Son Okuma: Yusuf Civelekoğlu

Kapak Tasarımı: Ceyhun Ddurmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın AŞ
Akçaburgaz Mah. 137. Sokak Nu:12 Esenyurt/İstanbul
Tel: [0212] 444 62 18
Sertifika Nu: 71320

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE: 1982'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsünden mezun oldu. 1983'te Boğaziçi Üniversitesinde başladığı yüksek lisans eğitimi Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünde tamamladı. 1988-1996 yıllarında M. Phil. ve doktorasını New York'ta, Columbia Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Ana Bilim Dalında yaptı. Yurda döndükten ve dört yıl Marmara Üniversitesinde çalıştıktan sonra 1999-2000 eğitim-öğretim yılında Kazakistan'daki Ahmed Yesevi Üniversitesinin Çimkent şubesinde dersler verdi. 2004-2007 arasında Taşkent'te kültür müşaviri olarak görev yaptıktan sonra Marmara Üniversitesine döndü ve 2009'da profesör oldu. 2016-2018 arasında Tarih Bölümü başkanlığını yürüttü. Hâlen aynı üniversitede Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı başkanı olarak görevini sürdürmektedir. Başlıca eserleri: *Reform within Islam: The Tajdid and Jadid Movement among the Kazan Tatars (1809-1917)* (1997); *Kadimle Cedit Arasında: Musa Cârullah* (2005); *Orta Asya Türk Tarihi* (ed.) (2011); *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası*, ed. (2013); *Çağdaş Türk Dünyası*, ed. İ. Kemaloğlu ile birlikte (2014); *Sosyalizmden Türkcülüğe Kazanlı Ayaz İshakî (1878-1954)* (2019); Yusuf Akçura, *Damolla Âlimcan el-Barudî Tercüme-i Hâli*, haz., (2019); *Ötüken'den Kırım'a Türk Dünyası Kültür Tarihi*, ed. İ. Kemaloğlu ile birlikte (2020); *Doğu ve Batı Arasında Bir Tatar Mollası: Zâhir Bigi'nin Hayatı, Romanları ve Seyahatnâmesi* (2021); *İdil-Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri: Dinî İslahçılık ve Ceditçilik* (2021); *Muallim, Muharrir, Müverrih: Yusuf Akçura* (2022); *Rusya'daki Türk Esirlerin Kurtarıcısı, Hilâl-i Ahmer Temsilcisi: Yusuf Akçura* (2023).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ • 13

ÖN SÖZ • 17

BİRİNCİ KİTAP

KAZAN VE İSTANBUL ARASINDA BİR AYDIN

Akçura'nın Ailevi Kökenleri • 23

Askerî Rüştüye, Kuleli ve Harbiye Yılları • 25

Paris Yılları • 30

Rusya'ya Dönüşü, Verâset Meseleleri ve Fabrikadaki İşi • 39

Muhammediye Medresesi'ndeki Muallimliği • 59

Siyasi Faaliyetlere Girişi • 64

Ufa'daki Ulema Kongresi • 74

Rusya Müslümanlarının I. Kongresi • 77

Kazan Muhbiri Gazetesinin Çıkışı • 83

1905 Devrimi ve Hareketli Günler • 88

Kazan Vilayet Hapishanesinde • 92

Duma'da Müslüman Grubu • 97

Rusya Müslümanlarının III. Kongresi • 102

Sadri Maksudî ile Dostluğu • 109

Rus Kızı "Nihal" ile Tanışması ve İlk Evliliği • 112

Sıkıntılı Zamanlar • 119

Stolipin Darbesi • 130

Moskova, Litvanya ve Polonya Seyahati (1908) • 138

İstanbul'a Gelişi • 143

Moskova ve Petersburg Gezisi (1909) • 150

Balkan Savaşı, Cihan Harbi ve Hâriçteki Türkler • 155

Rusya'ya Son Seyahati (1918-1919) • 168

Mütâreke Yılları: Turan İdeali Nasıl Hayal Oldu? • 173

Yusuf Akçura ve Ziyetullah Nevşirvan • 182

Türk Yılı 1928 Pan-Türkizmin Son Sözü mü? • 187

Atatürk ve Akçura • 202

Son Yılları (1929-1935) • 207

İKİNCİ KİTAP
RUSYA TÜRKLÜĞÜ VE OSMANLILAR

- İsmail Gaspiralı ve Yusuf Akçura • 219
Türklük Fikrinin Doğuşu • 222
Pan-Slavizm • 224
Türkler ve Ruslar • 229
Eğitim Reformu • 236
Akçura'nın İslam Anlayışı • 241
Dinî Islahatçılık • 247
Kadın Meselesi • 250
İktisadi Materyalizm • 253
“Üç Tarz-ı Siyaset”in Yayınlanma Serüveni • 260
Osmanlılık, İslamlık, Türklük • 268
Osmanlıcı - Türkçü Münâzarası • 277
Şark Meselesi • 288
İslam Dünyasındaki Komünist Hareketler: Mazdekilik, Bâbekilik ve Alevilik • 292
Tarih-i Siyasi: Yakın Çağ Avrupa Tarihi • 296
Tarih Yazıcılığı ve Osmanlı Tarihi • 302
Biyografi Yazıları ve Kitap Kritikleri • 307

SON SÖZ • 313
BİBLİYOGRAFYA • 321

EKLER

- Akçura'nın Kısa Tercüme-i Hâli • 367
Yusuf • 369
Akçura'nın Mekteb-i Harbiye Diploması • 374
Akçura'nın Torunu Dr. Yusuf Civelekoğlu ile Söyleşi • 378

DİZİN • 385
BELGE VE FOTOĞRAFLAR • 399

SUNUŞ

“Bu kitapta, bazen pek ciddi vesikalara dayanılarak tasvir olunan bu levhanın önünde heyecana gelmemek, yüksek hisler duymamak kabil olamaz.”

Yusuf Akçura

Zindan Hatıraları (1932) adlı kitaba yazdığı Önsöz'den.

Saygıdeğer okuyucu,

Elinizdeki eserin yazarı, benden bir Sunuş yazısı rica ettiğinde hem şeref duydum hem de bir tereddüt geçirdim. Tesadüfi aile bağlarından hariç hangi sıfatla ve hangi hakla okuyucuyu işgal edebileceğimi değerlendirdim, ama sonunda bu görevi denemeye cesaret ettim.

Hemen başta yazmalıyım ki, bu eser çok ciddi bir araştırma ve büyük bir emeğin sonucudur ve günümüze kadar karanlıkta kalmış, birincil, şüpheden ve tahriften ârî vesikalara dayandırılmaktadır. Eserin omurgasını – Yusuf Akçura'nın daha önce pek incelenmemiş yayınlarının yanında - Yusuf Dede'nin Müfide Hanım'a ve Ahmet Ferit Bey'e özel mektupları teşkil etmektedir.

Müfide Teyze, Ferit Enişte ve tabii Emel Teyze ise, yetişebildiğim ve hatıralarımda canlılıklarını koruyabilen aile büyüklerimdi. Müfide Teyze'nin bizlerle Süreyya Plajı'ndaki deniz sefâları (acaba o sırada Trablusgarp sahillerindeki gençlik günlerini hiç hatırlar mıydı?), sanat ve şan üzerine söyleşilerimiz, Moda'daki evlerindeki öğlen yemekleri vs. beni hep takip edecek kıymetli hatıralardır. Moda'daki evlerine ailece ve genelde Pazar günleri gidilir ve büyükler siyaset konuşurlarken (Ferit Enişte'nin biraz kısık sesi ile teyzem ve eniştemin çok belirgin İstanbul şiveleri hâlâ kulaklarımda) ben de o evin her türlü gizemiyle saatlerce kendimi meşgul ederdim.

Ferit Enişte ile Yusuf Dede'nin okul ve “menfâ” arkadaşları olduklarını, birlikte Fransa'ya kaçışlarını o zamanlar da duyardım. Büyüklerimle gururlanırdım, ama, kerli ferli sefiri sürgünde pek de gözümün önüne getiremezdim. Bir âli devletin bunca emekle yetiştirdiği en güzîde gençlerini sürgüne yollamasını gözümüzün önüne getiremeyeceğimiz gibi. Ama, demek ki, zindan ve menfâ, bütün bunların da yaşanması gerekiyormuş.

Esere geri dönecek olursak, saygıdeğer okuyucu, elinizdeki eserde Yusuf Dede'nin keskin gözlemleri ve yorumları, yazıldıktan yüzyıl sonra, çoğu ilk kez, tekrar gün ışığı görüyorlar ve ustaca açıklanıyorlar. Üstelik eserde yer alan yazıların mühim bir kısmı günü gününe, en samimi halleriyle, en yakınlıklarına gönderilmek üzere, neredeyse postacı kapıda beklerken, kaleme alınmışlar. Makyajsız ve samimiyet dolu bu kaynaklar bende müthiş bir taze tat ve güven duygusu oluşturdular.

Bunların aralarında Rusya Türklerinin uyanış dönemlerine şahitlik eden belgeler, bir "doğum ânını" târif etmeleri açısından özel bir öneme sahipler. Bilhassa, Ocak 1905'te yazılan "Türk – Müslüman Halkının Talepleri" programı Türklük bilincinin en erken vesikalarından birini teşkil etmesi hasebiyle derin tarihî ve sembolik öneme hâiz. Ahmet Hoca'dan öğreniyoruz ki Yusuf Dede bu vesikayı yanında "hıfzıtmeyi" sakıncalı görmüş, mûtemet arkadaşı Ferit Enişte'ye, Kahire'ye göndermiştir.

Öte yandan, Ferit Enişte'nin, Ocak 1937 tarihli "Yusuf" başlıklı, Yusuf Dede'nin vefatından neredeyse iki yıl sonra kaleme alınmış hatıraları, hem dedemi, hem de iki arkadaşın bu dünyadan öteye yakınlıklarını anlamak açısından çok önemlidir.

Hepsinin, hepsinin mekânları cennet olsun.

Başta da söylemiş olduğum gibi, hocanın işi hiç kolay olmamıştır ve eser, büyük ve çok meşakkatli bir çalışmanın semeresidir. Başvurulan kaynakların neredeyse tamamı Arap yazısı ile, bazıları Türkçemizin pek âşına olmadığımız lehçeleri ile yazılmışlardır. Bunun üstüne, mektuplar Yusuf Dede'nin el yazısıyladır. Arap harfleri ile Türkçe el yazıları zaten birer bilmedir. Yusuf Dede'nin kol hattı ise - kendi tanımlaması ile - aşırı bozuktur. Bırakın yüzlerce sayfanın çözümlenmesi, bazen basit gözükken kısa bir derkenarın hakkını vermek saatler, günler alır; tekrar ve tekrar geri dönmek icap eder.

Toplum olarak geçirmiş olduğumuz, geçirmemiz gereken evrim, bizim geçmişimizi araştırmamızı özellikle müşkül kılmaktadır. Ancak, bu bizi yıldırılmamalıdır. Sebat ve gayretle ipuçları ve vesikalar çözümlenecekler ve önce aile seviyesinde, daha sonra gittikçe genişleyerek, nihayet en kapsamlı seviyede o büyük mozaik tamamlanacaktır. Ve işte o zaman âdiyetimize gerçekten kavuşmuş olacağız.

Nihayet, bu eserin yayınlanmasının Doğu ve Batı'nın şiddetle tekrar çatıştığı, Avrupa'nın da kendi kolonyal geçmişi ile bir hesaplaşmaya girdiği döneme denk gelmesi mânidardır ve Yusuf Dede'nin de şekillendirmiş olduğu kutlu bilinçlenmemizin mutlaka devam ettirilmesi gerekliliğini bize hatırlatmaktadır.

Ahmet Hoca, iğneyle kuyuyu kazmış, bu asli vesikaların özlerini bize ulaştırmış ve onları yorumlamış, diğer taraftan da, yıldızlara erişen yolun, öz tarihimize saygı ve muhabbetten geçtiğine bir kere daha işaret etmiştir.

Kendisini, vesikaları gün yüzüne tekrar çıkaranları, yayıncıyı can-ı gönülden tebrik ediyor, sözü daha da uzatmadan, sizi, saygıdeğer okuyucu, eserle baş başa bırakıyorum.

“En kutlu düşüncem, Türkleri bir ve sağlam ve erkin (hür) görmek.”

Yusuf Akçura

Türk Yılı defterciğinden (1330), kendi el yazısıyla.

M. Yusuf Civelekoğlu
Eskiçeşme, Temmuz 2023

ÖN SÖZ

Çok iyi bilindiği düşünölen bazı meşhurların pek de o kadar tanınmadığı, hat-ta çoğu kez de yanlış tanındığı göröölür. Yusuf Akçura da böyle bir şahsiyettir. Elli dokuz yıllık ömründe dünyayı sarsan olaylara şahit olmuş, Rusya Türk-leriyle yoğun ilişkilerin olduğu bir dönemde yaşamış, gazeteci, yazar ve hoca olarak Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde çok etkin bir rol oynamış olsa da, hayatı ve eserleri konusunda önemli boşluklar bulunmaktadır. İşte bu çalışmanın temel amacı, daha önce kullanılmamış belgeleri de kullanarak bütöncöl bir Akçura portresi ortaya koymaktır.

Yusuf Akçura (1876-1935) hakkında çok sayıda makale, kitap ve tez ka-leme alınmıştır. Bunlar içinde iki doktora tezi öne çıkarken üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen o çalışmalardaki tespitler bugün de önemini korumaktadır. Bunlardan ilki, David S. Thomas tarafından yazılan *The Life and Thought of Yusuf Akçura (1876-1935)* (Montreal 1976) adlı yayımlanma-mış doktora tezi olup sosyolog Niyazi Berkes'in danışmanlığında hazırlan-mış fakat basılmadığından yeterince tanınmamıştır. İkinci doktora çalışması 1979'da önlü Sovyetolog Alexandre Benningsen'in danışmanlığında Fransız Türkolog François Georgeon tarafından yazılmış, *Aux Origines du nationalisme turc: Yusuf Akçura (1876-1935)* (Paris 1980) adıyla yayımlanmış, Türkçeye de çevrilmiştir.

Her iki çalışma da kıymetli analizler içermekle birlikte, Akçura'nın yal-nızca Türkiye'deki hayatı ve faaliyetleri üzerinde odaklanmaktadır. Oysa Ak-çura'nın Rusya dönemindeki faaliyetleri, Kazan ve Bahçesaray'da bulunduğu yıllarda kaleme aldığı yazıları ve çözümlemeleri son derece önemlidir. Rus-ya'da Simbirsk şehrinde doğan ve ilk çocukluk yıllarını orada geçiren Akçura, 1903-1908, 1918-1919 yıllarında Kazan, Moskova, Petersburg ve Bahçesaray gibi merkezlerde Rusya Müslömanlarının siyasi ve kültörel faaliyetlerini ör-gütleyen önemli bir sima olmuştur. Ayrıca, Türkiye'de bulunduğu yıllarda da oralarla olan alâkasını daima muhafaza etmiş, yazılarının önemli bir kısmını Kuzey Türklerinin meselelerine hasretmiştir. İşte bu çalışmanın amacı onun bu konularda yazdıklarını ve faaliyetlerini analiz etmektir.

Akçura, her ne kadar "unutulmuş" sanılsa da (Niyazi Berkes'in bunu söy-lediği 1970'li yıllarda bu durum geçerli olabilir) günümüzde oldukça popüler-

dir; onun hakkında birçok kitap ve makale kaleme alınmıştır. Aralarında bazı kıymetli makaleler olmakla birlikte hakkında yazılanlardan çoğu birbirinin tekrarı niteliğindedir. Söz konusu kitap ve makaleler Akçura'nın Latin harflerine aktarılan az sayıdaki kitap ve makaleleri etrafında dönüp dolaşmaktadır. Ama Akçura'nın Kazan, Bahçesaray, Orenburg gibi merkezlerde çıkan dergi ve gazetelerde yazdıklarının çoğu incelenmemiş, incelenmek şöyle dursun, *Kazan Muhbiri*, *Vakit*, *Tercüman*, *Ahbar*, *Şûrâ* ve *Beyânü'l-hak* gibi gazete ve dergilerdeki yazılarının tam bir listesi bile tespit edilememiştir. Dolayısıyla, bu çalışmanın hedeflerinden biri bu makaleleri tespit ve analiz etmek olmuştur.

Bu çalışmanın öncekilere göre bir diğer farkı ise Akçura'nın şu ana kadar bilinmeyen mektuplarını, fotoğraflarını, onun hakkındaki bazı hatıra parçalarını bulup bunları gün ışığına çıkarmış olmasıdır. Bu bilgilerin en büyük kaynağı Tek-Esin Vakfı'nda muhafaza edilen belgelerdir. Bugüne kadar hiç kimsenin incelemeyeği çok sayıda mektubu ve belgeyi okumak gibi uzun ve zahmetli bir işi üstlendim. Bu mektuplar fikir tarihimiz açısından son derece önemli bilgiler içermektedir. Diğer eserlerde ve yazılarında bulunmayan birçok bilgiyi, samimi itiraflarını, iç dünyasında yaşadığı çatışmaları bu kaynaklardan öğrendim. Onun çağdaşlarıyla olan ilişkileri, şahsî hayatı ve yakın muhiti hakkındaki en mahrem tepkileri bu sayede ortaya çıktı. Bu mektuplar, yazıldığı zamanın ruhunu canlı bir şekilde yansıtmaları bakımından da önemlidir. Mektuplar aynı zamanda onun hayatındaki bazı karanlık noktalara da ışık tutmakta, bu dönemdeki toplumsal rolünün ve fikrî gelişiminin anlaşılmasına yardım etmektedir.

Yeni bilgi ve belgeler sayesinde, Akçura hakkında tekrar edile edile gerçek olduğu sanılan bazı yanlışları ve muğlak hususları da tashih ettim. Bunlardan bir kısmı olgusal yanlışlar (mesela doğum tarihi hakkındaki ihtilaflar), diğer kısmı ise düşünsel yaklaşımlardır (Türkçülüğünün mahiyeti hakkındaki aşırı genellemeler gibi).

Burada bir hususa daha açıklık getirmem gerekiyor: *Muallim*, *Muharrir*, *Müverrih: Yusuf Akçura* (2022) adıyla yayımladığım eser umûmi niteliktedir ve daha ziyade Türkiye'deki hayatını konu edinmektedir. O çalışma genel okuyucuya hitap ettiği ve belli bir hacim dâhilinde kalması gerektiği için çok fazla ayrıntıya girmemiş, Akçura'nın Rusya dönemine ve Rusya Türklerine ilişkin fikirlerine pek değinmemiş, Rusya dönemini ve mektuplarının çözümlemesini daha sonraya, elinizdeki çalışmaya bırakmışım. Dolayısıyla bu çalışmanın hedefi farklıdır. Bazı noktalarda kaçınılmaz çakışmalar olsa da, önceki çalışmada zikredilen hususları tekrar etmemeye özen gösterdim.

Kitabın ilk kısmı Akçura'nın Rusya dönemi üzerinde odaklanmıştır. Burada ailevî kökenlerini, İstanbul'daki ve Paris'teki tahsil hayatını, Rusya'daki siyasi faaliyetlerini, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerindeki rolünü ele aldım. İkinci kısımda esas olarak Akçura'nın Rusya Türklerine dair fikirlerini

analiz ettim. Rusya'daki gazetelerde yayımladığı ve şu âna kadar pek incelenmeyen yazılarını ele aldım. Bibliyografyada onun eserleri ve makaleleri ile hakkında yazılanların listesini verdim.

Uzun ve yorucu bir çalışmanın ürünü olan bu eserin ortaya çıkmasında yardımlarını gördüğüm kurum, akademisyenler ve dostlarıma minnettarlığımı ifade etmeliyim. En başta, Yusuf Akçura'ya ait mektupları, fotoğrafları ve diğer belgeleri incelememe ve bunlardan bazılarını kitapta kullanmama izin veren Tek-Esin Vakfı'na teşekkür borçluyum. Yusuf Akçura'nın torunu saygıdeğer Yusuf Civelekoğlu, değerli anılarının yanında aileye ait çok önemli belge, bilgi ve fotoğrafları cömertçe paylaştı. Ayrıca, taslakları okuyarak değerli yorumlarıyla metni zenginleştirdi, keskin gözleriyle bazı hataları fark ederek beni mahcup olmaktan kurtardı. Kendisine teşekkür etmek için yeterli sözcük bulamıyorum. Özgür Akpınar ve Ali Bilgin, bazı kaynaklardan haberdar etmek ve fikir alışverişinde bulunmak inceliğini gösterdiler. Prof. Dr. Yahya Kemal Taştan, ulaşılması güç olan bazı gazete ve dergilerin kopyalarını vermek lütfunda bulundu. Doç. Dr. Sadi. S. Kucur, Arapça ibarelerin okunmasında, Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu ve Dr. Liaisan Şahin Tatarca ifadelerin yorumlanmasında yardımcı oldular. Fatih Habip, Simbirsk'teki metrika defterinde Akçura'nın doğum tarihine ve dedesinin ölümüne dair kayıtları bulup gönderdi. Ozan Karabulak Kırım'da çıkan *Tercüman* gazetesinde; Ebu-bekir Al, İstanbul basınında yer alan önemli haberleri paylaştılar. Kıymetli dostum Dr. Kadri Mustafa Orağlı, kitabı baştan sona okuyarak gözden kaçan hususları işaret etti. Alperen Gören, belgeler kısmındaki grafiğin çizimiyle katkı sağladı. Hepsine minnettarım. Ayrıca, kitabın baskısına özen gösteren Ötüken Neşriyat'ın Genel Yayın Yönetmeni Göktürk Ömer Çakır'a teşekkür ediyorum. En büyük teşekkürüyse fikir ve önerileri yanında fedakârca destek veren eşim Neşe Kanlıdere'ye borçluyum.

AHMET KANLIDERE
Nisan 2023, Göztepe-İstanbul

BİRİNCİ KİTAP

**KAZAN VE İSTANBUL ARASINDA
BİR AYDIN**

Akçura'nın Ailevi Kökenleri

Akçuralar'ın kökenleri 16. yüzyıla kadar uzanır. Yusuf Akçura'nın yaptığı araştırmaya göre "Akçura" kelimesi Kırım Hanlığı'nda kullanılan resmî bir unvan olup hanlık zamanında vezirlerden bir kısmına "Akçura", diğerlerine "Karaçura" denilmekteydi.¹ Sülalenin bilinen ilk atası olan Akçura Babay'ın aslen Kırımli olup sonradan Rusya'ya sığınmak zorunda kaldığı, Korkunç İvan'ın yanında yer aldığı ve kendisine "kinaz"² unvanı verilip Züyebaşı taraflarında bir mâlikâneye yerleştiği ve böylelikle sülalenin Rus devleti aristokrasisine eklemlendiği anlaşılmaktadır. İlk defa bu eserde kullandığımız şecerede ailenin kökenlerine dair bir hayli bilgi bulunmaktadır. Kinaz Adaş'ın soyundan gelenler önceleri "kinaz" unvanıyla, daha sonrakiler ise "mirza" unvanıyla anılmaktadır. Akçura sülalesinin Kırım'dan sonra Penze Vilayeti'nde hayat sürdükleri, bir kısmının Simbirsk, Kazan ve Züyebaşı taraflarına dağıldığı görülmektedir.

Akçuralar sülalesinin bir koluna ait ayrı bir şecerenin daha bulunduğu anlaşılmaktadır. 1906-1907 yıllarında Muhammediye Medresesi'nde Yusuf Akçura'nın talebesi olan Molla Muhammed Akçurin, hocasının kendisine "kardeş" diye hitap etmesine itiraz eder: "Sizin atalarınız başka bir Akçura'dır" diyerek aynı sülaleden olmadıklarını söylerse de Yusuf Bey: "Hepimiz aynı Akçura'dan gelmekteyiz" diye cevap verir ve arkasından Timur Bulatoğlu Akçurin'de büyük bir şecere bulunduğunu söyler. Molla Muhammed, kendisinde bulunan (ve aile büyüklerinden sorup teyit ettiği için doğruluğundan şüphe etmediği) soyağacı zincirinde sırasıyla on beş kişinin adını zikreder: Kazan Bik, Aksaray Bik, Murad Bik, Akçura Bik, Bulaş Bik, İskay Bik, Bik Bulat, Bay Bik, Ali Bik, Asan Mirza, Murtaza, Huraşah Mirza, İyd Molla, Şemseddin Molla, Muhammedcan Molla, Musa Molla (ö. 1911).³ Bunlardan bazıları hakkında ayrıntılı denecek bilgiler de verir. Daha küçük olan bu soyağacı diğeriyle (Tek-Esin Vakfında bulunan ve muhtemelen Timur Bulatoğlu Akçurin'den intikal eden şecereyle) örtüşmemektedir.

¹ İlginçtir, Kırım yarımadasının kuzeyinde, Or taraflarında, Akçura adında bir köy bulunmaktaydı. Bu bilgiyi, köyün imamının 1905'te *Tercüman* gazetesine gönderdiği bir mektuptan öğreniyoruz: "Bizim Or uyezdiinde Akçura nâm bir karye vardır. Bu karyenin 450 desatine vakıf toprağı vardır. Karyenin medrese ve müderrisi de vardır." Bk. "Canköy Stansiyası'ndan *Tercüman'a* Mahsus Mektup", *Tercüman*, 77 (30 Sintabr 1905), s. 154.

² Yusuf Akçura, "Defter-i Âmâlim", Muharrem Feyzi Togay, *Yusuf Akçura'nın Hayatı*, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1944, s. 98. Akçura, "kinaz" tâbirini konttan yüksek soylu kimse (aristokrat) anlamında olduğunu söylemektedir.

³ Mulla Muhammed Akçurin, "Akçurin Familyesi", *Şârâ*, 7 (1 April 1915), dış kapak.

Akçuralar “Mişer” olarak bilinen Kazan Tatarlarının alt grubuna mensuptur. Musa Carullah ve Halim Sâbit gibi aydınların da Mişerlere mensup olduklarını biliyoruz. Hatta, Halim Sâbit ile yaptığı bir sohbeti esnasında Yusuf Akçura’nın ona “iki Mişer gibi konuşalım” demesi de Mişerlerden olduğunu teyit etmektedir.

Simbirsk vilayetindeki birkaç fabrikaya sahip olan dedesi Süleyman Akçurin (1802-1864), oldukça zengin bir fabrikatördür. Daha ziyade Züyebaşı [Starotimoşkin] köyünde yaşamış, yedisi kız, dördü erkek olmak üzere on bir evladı dünyaya gelmiştir. Simbirsk camisinin metrika defteri kayıtlarına göre 30 Kasım 1864 tarihinde vefat ettiği ve Singeley ilçesine (uyezdine) bağlı Züyebaşı köyünde gömüldüğü kaydedilmiştir: “Karılık [yaşlılık] ve iç zahmeti ilen fevt boldu. Singeley uyezi Timoşkin [Züyebaşı] avılında.”⁴

Süleyman Akçurin’den geriye büyük bir miras kalmıştır. Bu mirasın içindeki üç fabrika erkek evlatlardan ikincisi olan Hasan Akçurin’e (Yusuf’un babasına) kalmıştır. Bu fabrikalardan biri Simbirsk’te, diğeri Züyebaşı⁵ köyünde, bir diğeri ise Lahovka köyünde bulunmaktaydı.

Yusuf’un annesi Bibi Fahri Banu, Kazan’ın zengin ve soylu tüccarlarından Abdürreşid Yunusov’un kızıdır. Kazan’da deri işleyen debbağhâneleri bulunan Abdürreşid Bay bu derileri Çin’e götürüp oradan çay satın alıyor ve Kazan’da çay ticaretiyle uğraşıyordu.⁶

Amcaları Yakup Bay ve Yusuf Bay, Rus askeriyesi için çuha üreten fabrikaların sahibiydiler. Simbirsk’te askerî levâzımât komisyonuna iş yapan 15 çuha fabrikası olup bunların sahiplerinden yedisi Müslüman, yedisi Rus ve biri de Yahudiydi. Müslümanların mülkiyetindeki fabrikalardan üçü Akçurinlere, ikisi Aliyevlere, biri Hüseyinov’a ve biri Dibirdiyev’e aitti. Dokuz fabrikanın Simbir’deki vekilleri Müslümandı. Bu Müslüman fabrikalarından Timur Bulat Akçurin’in ki her sene 500.000 – 1.000.000 arşın çuha üretecek büyüklükteydi. En küçükleri, mesela Yusuf Bay’ın fabrikası, 1904 yılında 35.000 arşınlık üretim yapıyor, Yakup Bay’ın fabrikası ise 500.00 arşınlık çuha çıkarıyordu. Hüseyinov’un fabrikası büyük olup çuha işlemenin dışında, Avrupa tarzında ince ve nakışlı şallar da dokumaktaydı.⁷

Züyebaşı’ndaki fabrikanın hemen yanında bulunan tren istasyonu “Akçurinler” adını taşıyordu. Yusuf Akçura bunu gururla anlatır: “Simbirski’den köye kadar şimendifer var. Amcaların fabrikası yanında bir de istasyon var. Adı *Akçurinskaya*. Kibrimi okşuyor!” der.⁸

⁴ Simbirsk Camisi Metrika Defteri, Üçüncü cüz, Vefat Olan Kimseler Hakkında, 1864. Yıldı.

⁵ Züyebaşı (Rusçası: Старотимошкино), Simbirsk şehrinin 100 km kadar güney batısındaki eski bir Tatar köyüdür.

⁶ Yusuf Akçura, “Defter-i Âmâlim”, s. 99.

⁷ Y. Akçura’dan A. Ferid’e mektup, İdil üstünden, 4 Mayıs 1904, TEV Arşivi.

⁸ Y. Akçura’dan A. Ferid’e mektup, Moskova, 5 Ağustos 1903, TEV Arşivi.

Yusuf, Simbirsk'te, fabrikalarının yanındaki evde, Simbirsk Camisinin metrika kayıtlarına göre, 2 Kasım 1876'da dünyaya gelmiştir. Caminin imamı metrika defterindeki yeni doğanlar hanesine Yusuf'u aynen şu şekilde kaydetmiştir: "Muhammed Yusuf: Noyabır 2; atası Simbir'de pervoy gildi kupis [birinci derece tüccardan] Hasan Süleymanoğlu Akçurin; anası Fahri Banu Abdürreşidkızı. Simbir'de vücûda kildi [doğdu]."⁹ Akçura mektuplarında 3 Kasım 1876'da doğduğunu birkaç kez tekrarlanmaktadır. Bu kayıtlar onun doğum tarihi konusundaki ihtilaflara bir son vermektedir.¹⁰

Akçura'nın kendi ifadesine göre çocukluğu Simbirsk şehrinin 100 km kadar güney batısında bulunan Lahovka (Ляховка) adlı Tatar köyünde geçmiş, önce doğan kardeşleri hep öldüğü için, ailenin tek çocuğu olarak, biraz da şımartılarak büyütülmüştür.

Babası Hasan Akçurin'in işleri Osmanlı-Rus savaşının neden olduğu mali kriz sebebiyle bozulmaya başlamış, 1878'deki ânî bir şekilde ölümüyle fabrikanın bütün yükü annesi Bibi Fahri Banu'nun üstüne kalmıştır. Annesi de (zaten işleri bozulmuş olan) fabrikaların idaresiyle başa çıkamamış, borçlar biriktikçe birikmiş, bir kısım eşyalarına ve mallarına haciz konulmuş ve haraç-mezat satılmıştır. Borç işlerini takip eden Rus avukatın takibinden bunalan anne sonunda çareyi Yusuf'u alarak İstanbul'a gitmekte bulmuştur (1883).

Askerî Rüştüye, Kuleli ve Harbiye Yılları

Yusuf İstanbul'a geldikten sonra bir süre Mahmutpaşa camisi yakınındaki mektebe verilmiş, ardından Divanyolu'ndaki Kara Hafız Mektebi'ne, daha sonra ise Aksaray semtinin Yusufpaşa mahallesindeki bir mektebe devam etmiştir. Bu sıralar, Rus avukat İstanbul'da da annesinin peşini bırakmamış, bu yüzden bir hafta kadar İzmit'e gitmek zorunda kalmışlardır.

Yusuf'un hayatındaki dönüm noktalarından biri de annesinin yeniden evlenmesiydi. Babalığı Osman Bey, "Dağıstan beylerinden, orta yaşlı, semaver ve çay tüccarı, cüppeli ve fesli bir zat"tır. Bu evlilikten sonra, Yusuf, Kocamustafa Paşa'daki askerî rüştüye yazdırılmıştır. Böylelikle askerlik mesleğinin ilk basamağına adım atan Yusuf, burada okuduğu dersleri ve diğer anılarını ayrıntılı bir biçimde yazmıştır. Hatıralar ve mektuplarından, sulu boya resim yapmaya da meraklı olduğunu, lise yıllarında da resim yapmayı sürdürdüğünü öğreniyoruz.¹¹

Rüştüyede okurken annesiyle beraber (1888'de olmalı) Kazan taraflarına giderler. Yoldaşlarından biri, o sırada Galatasaray Sultanisi'ni henüz bitirmiş

⁹ Simbirsk Camisi Metrika Defteri, Cüz-i evvel. Vücûda Kilenlerin Hakkında (1876).

¹⁰ Dolayısıyla, Akçura'nın *Türk Yılı*'ndaki kayıt ile mezar taşındaki 1879 tarihi yanlıştır.

¹¹ Y. Akçura'dan A. Ferid'e tebrik kartı, Züye, 13 Kasım 1906, TEV Arşivi.

İKİNCİ KİTAP

RUSYA TÜRKLÜĞÜ VE OSMANLILAR

İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura

Akçura üzerinde en çok etkili olan şahsiyet kimdir diye sorulsa bunun cevabı şüphesiz İsmail Gaspıralı¹ olurdu. Onu mükemmel bir muallim, mütefekkir bir yazar, çok kabiliyetli bir gazeteci ve bir halk hizmetkârı olarak tanımlayan Akçura,² Kuzey Türklerinin fikrî ve sosyal hayatında büyük bir inkılâbın ortaya çıkmasının onun eseri olduğunu söyler. Rusya Türklerinin fikrî, kültürel ve siyasi hareketlerini onun çıkardığı *Tercüman* gazetesi ile başlatır. İsmail Bey'in öncülük ettiği usûl-i cedit hareketini sadece bir eğitim reformu olarak değil, aynı zamanda Kuzey Türklerinin medeniyet mücadelesi olarak görür.³ Onu dünyevi (laique) anlamda bir müceddit (reformatör), Cedit hareketinin başlatıcısı olarak tanımlar.⁴

Gaspıralı, Rusya Türklerinin geleceğinden endişe duyuyor, bu karanlık geleceği aydınlatmak için mektep ve medreselerin ıslah edilmesi, ortak bir yazı dilinin oluşturulması ve kadınların sosyal ve kültürel seviyesinin yükseltilmesi için çalışıyordu.⁵ Akçura da onunla aynı endişeleri paylaşıyor, 19. yüzyıl sonlarından itibaren Tatar tüccarının Türkistan ve Çin taraflarına yaptığı ticaretin giderek azaldığını, Kazan havzasındaki sanayinin zamanın gerisinde kaldığını, Avrupa mallarının Buhara ve Kafkasya pazarlarına girerek yerli işler karşısında üstünlük sağladıklarını belirtiyor ve bütün bunların sebebinin Rusya Müslümanlarının fikrî geriliğine bağlıyordu.⁶

Akçura'nın *usûl-i cedit* hakkındaki düşünceleri de ilginçtir. O bu tâbirin Osmanlı Türklerinden alındığı kanaatindedir. Başlangıçta sadece tâlim ve terbiyeye mahsus olan bu tâbirin giderek bütün hayat tarzını içerecek şekilde

¹ İsmail Gaspıralı (1851-1914): Kırımlı fikir adamı, eğitimci ve yazar, yayımcı. Rus İmparatorluğu'nda Türk ve İslam toplumlarının eğitim, kültür reformu ve modernleşmeye ihtiyacını betimleyen Müslüman aydındır. Rusya Türklerinin fikrî, kültürel ve siyasi hareketleri onun çıkardığı *Tercüman* gazetesi ile başladı. "Usûl-i Cedid" denilen yeni eğitim metoduyla Rusya Türkleri arasında çığır açtı. Ayrıca, Rusya'da farklı lehçelerde konuşan Türk toplulukları arasında ortak bir yazı dili oluşturmak, birlik ve dayanışma sağlamaya çalıştı. Onun bu girişimleri, 20. yüzyılın başında fikrî ve toplumsal bir harekete, Ceditçilik akımına dönüştü.

² Akçuraoğlu Yusuf, "Türklerin Büyük Muallim ve Muharriri İsmail Bey Gasprinski", *Türk Yurdu*, II/22 (6 Eylül 1328 [19 Eylül 1912]), s. 690-695.

³ Akçuraoğlu Yusuf, "Rusya'da Sâkin Türklerin Hayât-ı Medeniye, Fikriye ve Siyasiyelerine Dair", *Sırat-ı Müstakîm*, II/39 (21 Mayıs 1325 [3 Haziran 1909]), s. 202.

⁴ Akçuraoğlu Yusuf, "Muallime Dair", *Türk Yurdu*, VI/12 (27 Teşrin-i sâni 1330 [10 Aralık 1914]), s. 2409-2412.

⁵ Akçuraoğlu, "Türklerin Büyük Muallim ve Muharriri", s. 690-695.

⁶ Akçuraoğlu, "Rusya'da Sâkin Türklerin ...", s. 203-204.

geniş bir anlam kazandığını,⁷ bu tâbirin gerçek anlamının Batılı hayat tarzını benimsemek olduğunu ifade eder. Ona göre Gaspıralı Türk dünyasında Batılılaşmanın en faal propagandacısıdır; Batılılaşırken İslam dininin de muhafaza edilmesi taraftarıdır.⁸ İşte, usûl-i ceditçiler Gaspıralı'nın programını kabul edenlerdi. Usûl-i kadimciler ise eskiden olduğu gibi, Buhara ve Meşhed'deki usulleri sürdürmek isteyenlerdi.⁹

Akçura, Tatar din adamlarını usûl-i kadim mollaları ve usûl-i cedit mollaları olmak üzere iki kısımda değerlendirir. Usûl-i kadim mollalarını *sevdeger* (ticaret ehli), *bürokrat* ve *yahşı* mollalar şeklinde sınıflandırır. Kadimci mollalar eskiliği çok sever, “bilmem hangi hazretin ululuğuna, iyiliğine, belki kerametine” inanırdı. Gazeteleri olan *Din ve Maişet* eskiliği ve bir takım büyük kişileri övmekle vakit geçirirler. Tüccar mollalar, şeriatın kazanç ve ticarete teşvik eden emirlerine kulak verip diğer hususları göz ardı ederek ticaret yapardı. Güzel, büyük evleri, oldukça geniş toprakları bulunur, et, bakkaliye eşyası ve ağaç gibi köy yerinde ihtiyaç duyulan her türlü şeyin ticaretini yaparlardı. Çocuklarını okutmaya vakitleri yoktu. Bürokrat mollalar ise tüccar olanlarla karşılaştırıldığında daha fazla okumuşlardı. İtibarlı kimselere (törelere), zenginlere ve özellikle de Müftü hazrete itaat ve saygıda aşırılık gösterirler, âhund olurlardı; çoğunun bir veya birkaç madalyası bulunurdu. Bu madalyaları Cuma ve bayram günlerinde takar, dua sonundaki mecburi kısmı (Çarın ve ailesinin sağlık ve selameti için olan duayı) daha yüksek sesle okurlardı. Mektep ve medrese hakkındaki görüşleri, Mihail Katkov ve Pobedonostsev¹⁰ gibi milliyetçi Ruslardan pek farklı değildi. Bunlara göre, halk okudukça azmakta, büyüklere, törelere, ulemaya saygısı azalmaktaydı. Dolayısıyla, onların gözünde mektep ve medrese gereksiz ve zararlı şeylerdi. Bunların yanında ıslah ve terakkiden söz edilemezdi. Bir de “yahşı mollalar” vardı ki bunlar dünyadan elini eteğini çekmiş kimselerdi.¹¹

Rusya Türklerinin fikrî, kültürel ve siyasi hareketlerini 1883'ten itibaren başlatan Akçura, bu hareketi iki devreye ayırır: Bunlardan ilki 1905'e kadar olan 22 yıl, diğeri ise önemi sebebiyle buna karşılık gelecek son üç senedir. 1883 yılına kadar İdil-Ural, Kafkasya ve Türkistan Türkleri iki merkezin etkisi altında bulunuyordu: Buhara ve Meşhed. Buralarda eskiden beri tanınan medreseler vardı ve bunların eğitim usûlü altı yüz yıldır çok az değişmişti. Bu iki merkez, fikrî değişimlerden uzak olduğundan, dünyadaki gelişmelerden de habersizdi. Bu merkezlerin etkisinde olan Rusya Türkleri skolastik zincirleriyle bağlıydı. Buhara ve Meşhed terbiyesi bunların hayatlarına bir sınır

⁷ Akçuraoğlu, *Türk Yılı*, s. 342.

⁸ Akçuraoğlu, “Rusya’da Sâkin Türklerin ...,” s. 202.

⁹ Agm, s. 202-203.

¹⁰ Konstantin P. Pobedonostsev (1827-1927): Üç Rus çarına danışmanlık yapmış Rus devlet adamı olup muhafazakâr muhitin baş temsilcisi olarak kabul edilir.

¹¹ A.Y., “İstanbul Hatları I”, *Vakit*, 868 (1 Noyabr 1911), s. 2.

çizmişti ve Rusya Türklerinin büyük bir kısmı o sınır içinde yaşıyorlardı. Küçük bir kesimi oluşturan terakkiperverler ise bu durum devam ederse Müslümanların ellerindeki sanayi ve ticaretin de gideceğini söylüyordu. 1905'te başlayan ikinci dönemde ise siyasi faaliyetler öne çıkmış, Japonlar karşısında uğranılan yenilgiler Rusya'da büyük bir inkılâp hareketini tetiklemiş, en geri durumda bulunan Türk topluluklarını bile harekete geçirmiştir. İnkılâp hareketi güçlendikçe Rusya Türklerinin siyasi faaliyetleri artmış, kongreler düzenleyip ihtiyaçlarını dile getirme ve hükûmete sunma cesareti vermiş, kongrelere Türkistan gibi uzak yerlerden bile temsilciler gelmişti.¹² İşte bütün bu hareketleri yönlendirenlerin başında Gaspıralı geliyordu.

Gaspıralı'nın, ailesi, tahsil hayatı, evlilikleri ve çocukları hakkındaki en sahil bilgileri yine Akçura'dan öğreniyoruz: Gaspıralı'nın annesi, Kırım'ın eski asilzâdelere mensup Fatma Sultan Hanım, babası hükûmet hizmetinde bulunarak asilzâde unvanı kazanan Mustafa Ağa'dır. Kırım Savaşı sırasında (1855'te) Bahçesaray'a göçerler. İsmail Bey on yaşında Akmescit (Simferopol) Rus idadisine girer. Burada iki sene kadar kaldıktan sonra Voronej Askerî İdadisi'nde, daha sonra Moskova Askerî İdadisi'nde okur. 1876'da ilk evliliğini yapar. 1879'da Bahçesaray şehrine Belediye Başkanı seçilir ve dört yıl kadar bu görevde kalır. 1882'de Kazan eşrafından İsfendiyar Akçurin'in kızı Zühre Hanım'la evlenir. Zühre Hanım'ın vefatından (1902) birkaç sene sonra merhumenin kız kardeşi Hurşid Hanım'la evlenir. Hurşid Hanım, iki yıl sonra rahmetli olur. İsmail Bey ise 12 Eylül 1914 sabahı saat sekiz buçukta ruhunu teslim eder. "Rabbim rahmet eyleye! Vefat ettikleri zaman 63 yaşında idiler. Ölümüne sebep olan hastalık, çoktan beri çektikleri süllürriedir [akciğer veremidir]."¹³

Akçura, tarihçi Zeki Velidi'ye: "Çokan [Velihanov] ve İsmail Bey'i aynı kategoriden saymakla esas itibariyle haklısınız; fakat dediğiniz gibi İsmail Bey hayatında bir hayli tahavvül (evolüsyon) geçirdi; ilk merhaledeki fikirleri (Rusya Müslümanlığı) sonralarda çok değişti. *Tercüman* koleksiyonları baştan aşağı gözden geçirilirse bu evolüsyonun grafiğini çizmek kâbilidir. Zavallı Çokan bu ilk merhaleden iken, rûhî bir revolüsyonla birdenbire değişmiş ve kırılmıştır."¹⁴ der. Zeki Velidi, 19. yüzyılın "İsmail Mirza Gasprinski"si ile 20. yüzyılın "İsmail Bey"inin tamamıyla aynı olmadığını, birinci evrede onun İslamiyet'e ilişkin olarak kritik bir bakış açısına sahip olduğunu, mesela *Russkoe Musulmanstvo* adlı risalesinde "Rusya Müslümanlarının gerilemesinin sebebi yalnız İslamiyet değil, belki daha ziyade cehâlettir" dediğini belirtiyor, ikinci evrede Gaspıralı'nın Osmanlı aydınlarıyla temasının arttığını, İstanbul'daki

¹² Akçuraoğlu, "Rusya'da Sâkin Türklerin ...", s. 202, 210.

¹³ T.Y., "İstizaha Cevap [İsmail Gaspıralı'nın biyografisi]", *Türk Yurdu*, VII/2 (25 Kânun-ı evvel 1330 [7 Ocak 1915]), s. 2440-2443.

¹⁴ Y. Akçura'dan A. Zeki Velidi Togan'a Mektup, Ankara, 26.11.1931.

SON SÖZ

Yusuf Akçura, türlü gailerle geçen ömrüne çok sayıda başarıyı sığdırmış, birçok hasleti nefsinde toplamış bir münevver, hoca, gazeteci ve siyaset adamıdır. Doğu ile Batı arasındaki bir mekânda doğmanın verdiği farkındalığın yanında Rusya ve Osmanlı dünyasını tanıma imkânına da sahip olmuştur. Aristokrat, fabrikatör ve tüccar bir ailede doğmuş, ticaret, sanayi ve hesap işlerine aşinalık kazanmıştır. Bütün bu hasletler onun hayatını zenginleştirdiği gibi, zaman zaman tereddütler yaşamasına sebep olmuştur. Onun iç hayatını makyajsız bir şekilde ortaya koyan mektuplarında bu iç çekişmeler açıkça görülmektedir.

Rusya'ya gidip Züyebaşı köyündeki çuha fabrikasında çalıştığı günlerde fabrikatör olup olmamak arasında bir tereddüt yaşamış, iş hayatında gördüğü sömürü ilişkileri onu bu işten soğutmuş, kendini daha rahat hissettiği hocalık ve gazetecilik mesleğine yönelmiştir. Fabrika işinde devam etse, büyük olasılıkla çok başarılı olacak, rahat bir hayat sürecekti. Fakat o böyle bir hayatı tercih etmemiş, fikir mücadelesini, yeni bir bahis açmayı ve başkalarıyla tartışmayı sevmiş, milletin geleceğini planlamayı (siyaseti de bu anlamda arzuluyor) seçmiştir.

Bu çalışmanın en önemli katkısı, Yusuf Akçura'nın Rusya dönemi hakkındaki bilgileri derinleştirmesi ve bilinmeyen bazı hususları ortaya çıkarmasıdır. İlk defa bu araştırmada incelenen mektuplar ve diğer belgeler, onun Paris'te ve özellikle de Züyebaşı köyü, Simbirsk, Kazan ve Bahçesaray'da yaşadığı ruhî gelgitlerini, fikrî evrimini ve toplumsal rolünü tanıma imkânı vermiştir. Paris'teki tahsil zamanında dolu dolu geçirdiği üç yıl onun hayat felsefesini oluşturmuştur. Akçura'nın en büyük şansı, devrin tanınmış tarihçi ve düşünürlerinden ders alması olmuş, mesela, "üstadım" dediği Albert Sorrel'den öğrendikleri ona hayat boyu rehberlik etmiştir. Tarih metodunu, içtimai hadiselerde iktisadiyatın oynadığı rolü, Marxist fikirlere olan aşinalığını, milliyetçilik teorileri hakkındaki kazanımlarını hep hocalarından öğrenmiştir. Bu sırada Jön Türklerle de temas etmiş, onların faaliyetlerine aktif bir şekilde iştirak etmiş, alınan kararlarda etkili olmuştur. İttihat ve Terakki ile alâkası, hatta bu cemiyetten soğumaya başlaması da bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Akçura'nın Kısa Tercüme-i Hâli*

Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci devre-i intihabiyede âzâ intihap olunan zevât-ı kirâma mahsus muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Daire-i intihabiye: İstanbul

İsmi: Akçuraoğlu Yusuf

Peder Beyin ismi: Hasan

Tarih-i tevellüdü: 2 Kânunievvel 1292

Mahall-i tevellüdü: Simbir

Mesleği: Tedris

İntihaptan evvel son memuriyeti: Hâriciye Vekâleti'nde Umûr-ı Şarkiye Müşavirliği

Meclise tarih-i iltihakı: 11 Ağustos 1339

İstanbul'da, Yusuf Paşa iptidaiye, Kocamustafa Paşa rüştiye, Kuleli idadilerinden geçerek Mekteb-i Harbiye'yi 1312 senesi ikmal ettim; dördüncülükle Piyade Mülazım-ı Saniliği şahâdetnâmesini aldım ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne ayrıldım. Bu mektebin birinci senesinde iken Genç Türklükle itham olunarak askerlikten tart ve müebbet kalebentliğe Trablusgarbına sevkolum. Oradan kaçtım ve Paris'e giderek Ulûm-ı Siyasiye Şûbesi Serbest Mektebi'nde üç sene okudum ve bu mektepten de dördüncülükle mükâfatlı şahâdetnâme aldım. Devlet-i Osmaniye'de meşrutî tarz-ı idarenin ilanına kadar ecnebi memleketlerde kaldım. Tahrir, tedris ve biraz da siyasetle meşgul oldum.

İstanbul'a döndüğüm zaman iptida Erkân-ı Harbiye Mektebi, Tarih-i Siyasi muallimliğine (1324) ve müteakiben, Mekteb-i Mülkiye, Darüşşafaka, Medresetülvâizîn, Dârülmuallimât ve Dârülfünun Tarih muallimliklerine tayin olundum. Aynı zamanda bazı mecmualara yazı yazdım. Birkaç arkadaşla birlikte *Türk Derneği* (1324) ve *Türk Yurdu* (1327) mecmualarını tesis ettim. Bu son mecmuanın altı yıl kadar, yani müddet-i devamınca müdürlüğünü et-

* Kaynak: Gürhan Kat, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 252.

DİZİN

A

- Abbasi halifeleri 72
Abdullah Apanayev 65, 67, 69, 90, 130
Abdullah Bubi 235
Abdullah Cevdet 74, 186, 196, 254, 352
Abdurrahman Bedirhan 37
Abdurrahman Şeref 62, 143, 205, 283, 304, 352
Abdülfeyyaz Tevfik 189
Abdülhak Hâmid 26, 340
Abdürreşid İbrahim 65-67, 70, 80, 103, 124, 280, 410, 416
Abdürreşid Yunusov 24
Abel-Rémusat, Jean-Pierre 63
Adile Ayda 75, 95, 109
Aftonomistler 97, 99
Ağababa (Ali Fahri) 39, 51-52, 94, 108-109, 117, 126, 263-264, 322, 324, 352, 353
Ahbar ceridesi 87
Ahmed Ağaoğlu 196-197, 203, 207-208, 238, 269, 308, 324
Ahmed Arabî Paşa 300
Ahmed Bay (Hüseynov) 67, 123, 330
Ahmed Cevad Bey 168, 183
Ahmed Emin (Yalman) 279
Ahmed Ferid (Tek) 26-35, 37, 40, 43-56, 58-59, 66, 78, 82-89, 100, 108-109, 113, 116-120, 123, 129, 157-158, 167, 171, 208-212, 214, 242-243, 246, 260, 262-264, 266-267, 317, 319, 321, 352, 355, 369, 412, 415, 448
Ahmed Hâdi Maksudî 44, 66-67, 83, 87, 107, 361
Ahmed Hikmet (Müftüoğlu) 144, 191, 195, 308, 336
Ahmed Lütfullah 37
Ahmed Midhat Efendi 144-147, 191-192, 191, 192, 278-279, 307-308, 331, 338
Ahmedoğlu Safa 161
Ahmed Şerif 279
Ahmed Vefik Paşa 190, 193
Ahmerov, Ayneddin 80, 83, 145, 304, 308
Ahrar Fırkası 148
Âhund 76
Ak Çora 27, 370
Akçura Babay 23
Akçurinler 24
Akmescit 133, 221
Akmolinsk 92
Akyığıtoğlu Musa Bey 144, 146, 384
Alemdar Mustafa Paşa 199
Alevî-Emevî çatışması 294
Alevilik 8, 292-294
Ali b. Muhammed 293
Ali Fahri (Ağababa) 37, 39, 52, 108-109, 352-353
Ali Kemal 33, 148, 260-266, 269-276, 319, 353, 361, 382
Alikiyev 96
Âlimcan Barudî 59-61, 64, 67, 69, 73, 86, 91, 96, 130, 137, 171-172, 194, 248
Alim Rıza Maksudov 103
Âli Paşa 181, 265

Ali Şir Nevai 282
 Ali Tevfik 59
 Alkin, Seyid Giray 65, 67, 69, 83-84, 86-91, 93, 103, 121-124, 417
 Alkosiv 111, 236
Alman Kız Mektebi 252; -siyaseti 154; -yayılması 228; -Macar-Türk ittifakı, 158; -lar 168, 172, 210, 212, 222, 225, 227-228, 266, 274, 291, 299
Altın Armağan 179, 223, 281, 337, 338
 Altın Orda 230, 289, 290
 Amiral Kolçak 162, 172
 Anatole France 170
 Anti-Semitizm 31, 300
 Ankara 4, 28, 35, 75, 106, 107, 144, 167, 169, 176, 178, 181, 188-189, 204-214, 221, 246, 276, 293, 296, 324-325, 349, 352-355, 357-360, 367, 368
Arap harfleri 14, 198, 383; -millî hareketi 306; -Fars dünyası 303
Arnavut kabileleri 306; -lar 175, 201, 268, 274
 Arhangelsk 77, 107
 Ashâb-ı Kehf 73
Asr-ı Cedid (gazete) 83
 Asr-ı Saadet 193, 294
 Astarhan 61, 290
Asya Tarihine Giriş 179, 285, 286
 Atatürk 7, 112, 202-207, 258, 317-318, 353, 360-361, 367, 381
 Attila 157, 283
 Avloner'ler 53
Avrupa Hunları 157; -kapitalizmi 166
 Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 63
 Ayastefanos Antlaşması 226
 Ayaz İshakî 5, 64, 67, 71, 105-107, 162, 189, 212, 308, 314, 353, 357, 359
 Aydemir (roman) 180, 208
 Aytov, Süleyman 68, 90
Azerbaycan Cumhuriyeti 174; -Türkleri 41, 78, 160, 177
 Aziz Meker 161

B

Bâbek 293
 Bâbiâli 181, 200, 226
 Bacon, Francis 72
 Balkanlar 34, 166, 229, 231, 261
Balkan Savaşları 156; -vilayetleri 146
 Bartold, V.V. 179, 283, 285, 335-336, Başkurdistan 178
 Başkurt İli 156
Batı kapitalizmi 166, 172; -medeniyeti 74; -Türkçesi 194; -ılışma 64, 200, 220, 306
 Belçika 49, 201
 Benningsen, Alexandre 17
 Bentham, Jeremy 299
Berlin Antlaşması 37, 226, 231; -Kongresi 34; -Üniversitesi 111
Beyânülhak 65, 86, 87
 Beyazlar 171, 234
 Bibi Fahri Banu 24, 25
 Bibi Hanım 252
 Biçki Yurdu 184
Bilgi Mecmuası 36, 145, 340
 Bilgi Yurdu 184
 Bismark 266
 Bizans Koleji 180
 Bizans teşkilâtı 198
 Boğdan 298, 306
 Bolşevik Devrimi 93, 185, 315
 Bolşevikler 109, 165, 172, 177, 185, 363
 Bosna 36, 300, 301, 319
 Bourgeois, Émile 32, 288, 291
 Boutmy, Émile 30, 31
 Bozkır Bölgesi 99
 Brinsk (şehir) 100, 323
 Bruhl, Lévy 31
 Budapeşte 57, 118, 160, 345
 Buhara medreseleri, 104, 194, 239, 241
Buhara-yı Şerif gazetesi 156, 336
 Budiloviç, A.S. (professor) 91, 92
Bulgar Beyliği 36; -çorbacıları 302; -Hanlığı 287; -Oteli 96, 100, 414; -Türkleri 287; -lar 34, 175, 179, 194, 231, 261, 265, 268, 319

Burhan Şeref 59, 60, 85, 90, 96, 137
 Bursalı Mehmet Tahir 26, 179
 Büchner, Ludwig 258, 318, 356
 Bütün Türklük (Pan-Türkizm) 193
 Büyükada 160, 161, 324
 Büyük Petro 139, 274

C

Cafer Seydahmed (Kırımer) 188, 189
 Cahun, Léon 63, 158, 179, 190, 263, 283,
 285-386, 335-336, 361
 Canturinler 128
 Canturin, Seyid Giray 91, 103
 Carbonariler Cemiyeti 189
Cedit hareketi 219; -çiler 59, 148, 220;
 -okulları 160
 Celâleddin Harezmsâh 284
 Celâleddin Korkmazov 35
 Celâli isyanı 293
 Cellarius, Christop 303
 Cemaleddin Afganî 193, 196, 250
 Cemalî Hüseyinov 90
 Cemiyet-i hayriye 44, 50, 135, 137, 253,
 314
 Cenab Şehâbeddin 277
 Cenevre 37-39, 110, 118-119, 324
 Cengizogulları 287
 Cengiz İmparatorluğu 287
 Cermenler 271, 289, 303
 Cıyın (toplantı) 129
 Cihan Harbi 7, 155, 157, 159, 162, 166,
 169, 174, 176-177, 182, 184, 186,
 201-202, 280, 310, 315, 342-344
 Collège de France 31-32, 371
 Comte, Auguste 62

Ç

Çağatay Türkçesi 277, 282
 Çanakkale 157, 177, 342-344
Çarlık istibdadı 186; -Çarlık rejimi 122;
 -Rusyası 185
 Çatalca müdafaası 272
 Çekler 210, 225, 274
 Çelebizade Mehmed Esad 160

Çerevanski, Vladimir 75-77, 91
 Çerkesler 274
 Çin 24, 140, 156, 189, 213, 219, 228, 232,
 259, 266, 344, 380
 Çirmiş 222
 Çistopol 115, 123
 Çuvaş 222

D

Dağistan 25, 161, 340
Damolla Âlimcan el-Barudî 5, 248, 325
 Dârülfünun 133, 167, 180-181, 183, 236,
 347, 358, 367
 Dârümuallimât 367
 Dârümuallimîn 133, 161, 345
Dârü'r-rahâat Müslümanları 193
 Darwin, Charles 136, 192, 257-258, 318
 Darwinizm 233
 Debidour, Antonin 35
 Dereköy 133
 Derviş Hima 37
 Descartes, René 72
 Deşt-i Kıpçak 266, 287
Débats gazetesi 39
 Dibirdiyev 24
Din Münâzaralarında İrkinçilik 72
 Dingiltepe 232
 Dinî reform hareketi 104, 194, 237, 247-
 249, 317
Dinî Tedbirler 249, 250
Din ve Maişet 87, 220
 Dobrovský, Josef 225
 Dolgurokov, Pavel D. 93
 Dostoyevski, Fyodor 197
 Dozy, Reinhart 74, 306
 Dömeke 29
 Driault, Edouard 289
 Droşak 38
 Duhovnaya Akademiya 92
 Duma 7, 76, 79, 93-94, 96-102, 109-111,
 117, 119-120, 122, 124-127, 130-
 132, 147, 153, 160, 222, 234, 236,
 240, 327, 329, 361, 420
 Duyûn-ı Umûmiye 200
 Düvel-i Muazzama 32

E

- Ebussuud Ahtemov 75
 Ebu Süfyan 294
 Ebu Tahir Süleyman 293
 Ebûzer-i Gıffarî 294
 Ebüzziya Tevfik 190, 195, 279-282,
 317-318, 355, 360
ed-Din ve'l-Edeb 87, 109
 Edebiyat-ı Cedide 277
 Eflâk 298, 306
 Eflatun 292
Ekinci gazetesi 192, 233
 Ekrem Şibay 203-204, 209, 321, 450
el-Menar dergisi 249
 Emel Esin 28, 119, 167-168, 246, 355
 Emir Abdülahad Han 155
 Emirhan, Fatih 71, 91
 Emrullah Efendi 144
En Eski Türk Yazıları 111
 Engelhardt, Eduard P. 263, 265
 Erkân-ı Harbiye 30, 112, 143, 289, 325,
 367-368, 370-371, 448
 Erkek Öğretmen Okulu 41, 235
 Ermeniler 131, 140, 148, 173, 265, 268,
 272, 302
 Ermitaj 140
 Esnaf teşkilâtı 166, 298
 Eşref Edib 244
 Esseiler 292
 Ethem Nejat 187, 363

F

- Fahreddin Hazret (şeyh) 242
 Faik Reşit Unat 306
 Farabî 282, 318
 Farslaşmış tarihçiler 283
 Farslar 281, 283
 Fatih Kerimî 83, 124, 145, 150, 251, 382,
 427, 449
 Fenerli Rum beyleri 306
 Fes modası 151
 Feuerbach, Ludwig 72
 Fichte, J.G. 72

- Finlandiya 122, 151-152, 169, 172-173,
 216, 356
 Francmason locaları 201
 Forsyth, Douglas 190
Fransız filozofları 72; -İhtilâlî 29, 32,
 254, 295-296, 298, 370
 Frunze, Mihail 178, 349, 353, 355, 360
 Fuad Paşa 265
 Fuad Tuktarov 103
 Funck-Brentano, Frantz 31, 254, 318

G

- Gadarifka 121
 Gagauzlar 143
 Gaidoz, Henri (professor) 99
 Galebovitskiy, Nikolay 229
 Galiçya cepheleri 157
 Galileo 72
 Galip Bahtiyar 188
 Garp Ocakları 306
 Gasprinski (İsmail Gaspıralı) 41-42, 78,
 135, 137, 173, 219, 221, 251, 337,
 341, 356
 Gayr-ı Müslimler 200
 Gayr-ı Ruslar 152, 186
 Genç Osmanlılar 201
 Genç Türkler 148, 151
 Georgeon, François 17, 119, 246, 254,
 256, 267, 355
 Gıdames 30, 371
 Gibb, H.A.R. 195
 Gide, Charles 47, 120
Golos Moskva 152
 Goltz Paşa 308, 345, 346
 Grevşul 120
 Guizot, François 32
 Gülhane Hatt-ı Hümayunu 290
 Gülhane Rüştiyesi 27
 Güney Türklüğü 297
 Gürcüler 77

H

- Haccac 266
 Hacı İsmail Abduşev 147

- Haçlı Seferi 146
 Hâdi Efendi (Ahmed Hâdi Maksudî) 64, 87
 Hahollar (Ukraynalılar) 128
 Halide Edib (Adıvar) 164, 176, 237, 238, 337, 352
 Hâlid Ziya (Uşaklıgil) 277
 Halim Sâbit (Şibay) 24, 203, 209, 248-249, 324, 354-355, 446
 Halka Doğru 213, 338, 340, 368
Halka Doğru mecmuası 368
 Halka gitme 178
 Halkçılık 299, 349
 Hamdullah Suphi (Tanrıöver) 159, 176, 182, 197, 308
 Hammer, Joseph von 63
 Hareket Ordusu 149
 Harezmiler 305
 Harezşah 283, 284
 Haris Feyzi Efendi 88
 Harnack, Adolf von 72
 Hartmann, Martin 160, 345
 Hasan Akçurin 24, 25, 134, 135
 Hasan Âli (Yücel) 188
 Hasan Atâ Abeşi 304
 Hasan Sabri Ayvazov 185
 Hasan Zerdabî 192, 233
 Haşimî-Emevî kavgası 294
 Haydar Mirza Sırtlanov 91
 Hazret-i Ali 293, 295
 Hazret-i Osman 294
 Hegel, G.W.F. 72
 Helfferich, Karl Theodor 310, 356
 Heribar, İvan 229
 Herzliya Gimnaziyumu 302
 Hınçak 38
 Hıristiyan dünyası 73, 290
 Hıristiyanlaştırma 127, 233
 Hilâfet 143, 145-146, 148-150, 247, 249-250, 288, 331-333
 Hilâl-i Ahmer 5, 162, 169-170, 173, 182, 347, 350, 352, 357, 368, 372
 Hilendarskiy, Paisiy 194
 Hint Müslümanları 190
Histoire de la civilisation contemporaine 85
 Hive Hanlığı 232
 Hoca Saadeddin Efendi 205
 Hokand Hanlığı 232
 Hollanda 57, 291
 Hristo Rakovsky 166
 Hüseyin Cahid Bey 146
 Hüseyin Ebuzer (muallim) 140
 Hüseyin Siyret 37
 Hüseyin Tosun 37
 Hüseyinzade Ali 160, 196, 265-266, 308, 352, 419, 433
 Hüsrev Nuşirevan 293
 Hyppolyte Taine 30
- I**
- II. Aleksandr 139, 226, 231, 233
 III. Aleksandr 139, 146, 197, 222, 233-234
 III. İvan 290
 III. Milletler Konferansı (Lozan, 1916) 161
 III. Selim 306
 II. Katerina 231-233
 II. Mahmud 199, 262, 272, 300
 II. Wilhelm (Alman imparatoru) 26
 I. Nikola 76, 231, 233
- İ**
- İbn Sina 282, 318
 İbrahim Akçurin 67, 75, 81
 İbrahim Altınşarin 92
 İç Rusya Müslümanları 97, 99
 İçki bağımlılığı 245, 316
 İdare-i Ruhaniye 70, 71, 163
 İdil Boyu 135, 222
 İgnatyev Komitesi 75
 İgnatyev, Nikolay P. 75, 226, 308
 İhtiyar Türkler 290
 İkdamcı Cevdet 194
 İkinci Viyana Kuşatması 210
İlm-i Usûl-i Tarih 303
 İlminski metodu 92

İngiltere 33, 37, 149, 154-155, 166, 190-191, 199, 228, 257-258, 290, 291, 299, 331, 334

İngiltere-Almanya çarpışması 166

İntikam (gazete) 37

İpşir Paşa 210

İran Türkleri 156, 189; -Turan çarpışması 283

İrtica (reaktsiya) 119, 126, 149

İsaguci (Isagoge) kitabı 73

İslam'a Göre ve İslam Âleminde Kadın 197

İslam birliği 192, 195, 264, 267, 287-288; -dünyası 73, 135, 155, 193-194, 197, 228, 234-236, 239, 247-249, 251-252, 283, 289-290, 292-293, 295-296, 303, 316; -cılar 249, 268, 287; -cılık siyaseti 201

İslam Mecmuası 251, 345

İsmail Hakkı 37, 205, 340, 361

İsmail Kemal 37-38

İsmail Bey Akademisi 135

İstibdat Devri 200

İstiklâl Savaşı 201, 280

İstirdat (gazete) 37

iştirak-i nisvân 294-295

İtalyanlar 274

İtalyan tüccarlar 156

İtilaf Devletleri 202

İttihad-ı Muhammedî Fırkası 149

İttifak (Rusya Müslümanları İttifakı) 79-80, 86, 103-104, 106-107, 118, 121, 124-125, 344, 347-348

İttihatçılar 180

İttihat ve Terakki 27, 38-39, 58, 146, 148-149, 157, 166, 180, 197, 276, 313, 340, 346

İzmir 173, 179-180, 324, 345

İzvol'ski, Aleksandr 234, 308, 334

J

Jan Sobieski 211

Japonlar 46, 77, 221

Jön Türk Kongresi 37, 39, 407

Jön Türkler 118

Julian, Camille 62

K

Kaban (gölü) 80, 113, 149

Kadet (Partisi) 92-94, 96, 98-100, 106-107, 120, 122-123, 148, 152, 169, 229, 280

Kadet Partisi Merkez Komitesi 100

Kadın hakları 184 ; -meselesi 250-253, 317 ; -erkek eşitliği 79, 104, 168, 193 ; - ların eğitimi 136, 184, 251; -ların özgürleşmesi 136, 184, 198, 251, 320

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi 184

Kadimci mollalar 220; -ler 148, 220

Kafkasya Şi'ileri 76; -Türkleri 130, 160, 189

Kanal Harekâtı 157

Kandemir, Feridun 37, 261, 356

Kandilli Kız Sultanî Mektebi 251

Kanunî devri 198, 230

Kant, Immanuel 72

Kapital 256, 259

Kaplanov, Ahmet Saip 161

Kapustin, Mihail Y. 153

Karaçaylar 111

Kara Hafız Mektebi 25

Karamarj, Karl 229

Kara Çora 27, 370

Kara Mustafa Paşa 210

Karan, A. Lebib 162, 280, 357

Kara Yakup köyü 47, 117-118, 124, 127-128, 323-324

Karadağ isyanı 291

Karmatîler 293-294

Kasım Akçurin 135

Kasım Emin 251

Kaspi (gazete) 70

Kaşgar 61, 78, 190, 223-224

Katkov, Mihail 146-147, 192, 220, 222, 225

Kayılar 305

- Kayyum Nasırî 308
 Kazakistan 5, 156, 163, 178, 185
 Kazaklar 88, 98, 128, 151, 160, 233
 Kazak hanları 286
 Kazakov, Abdülhamid 56, 80, 96, 100, 130, 154
Kazan Belediyesi 88; -burjuvazisi 233; -Jandarma İdaresi 95; -medresele-ri 72, 162, 248; -Türkleri 129, 189, 192, 233, 304; -uleması 65, 164, 247, 267, 316; -Üniversitesi 92, 96; -Vilayet Hapishanesi 92, 243; -zeninleri 87, 134; -lı talebeler 147; -lı vekiller 153; -lılar 80, 147, 194, 265, 288
Kazan Muhbiri 7, 18, 64, 79, 83-88, 89-92, 94, 96-99, 103-109, 120-122, 243, 307, 314, 327-329, 357, 417
 Kazlov, Abdullah 121
 Keçiören 167, 205-209, 211-212, 214, 306, 324-325, 379
Kelepuşçi Kız 105
 Kerim Halfe 63
 Kervansaray (çayhane) 68
 Kımız 128
 Kırgızistan 140
 Kırgız-Kazaklar 160
 Kırgızlar 111
Kırım Hanlığı 23; -Müftülüğü 142, 163; -Savaşı 221, 226; -Türkleri 160, 189; -lılar 111, 132, 232, 265
 Kışkar 72, 133, 248
 Kız Darülfünunu 168
 Kız Öğretmen Okulu 235, 251
 Kızılay 169, 172, 352, 357
 Kızılbaş 80
 Kızılhaç 169
 Kızıl Ordu 172
 Kiev Başkonsolosluğu 27
 Kinaz Adaş 23
 Kobeko, Dimitriy Fomiç 70
 Koca Mustafa Askerî Rüştîyesi 193
 Komsomol 178
 Komünizm fikri 293
 Kopenhag 160, 169, 172, 440
 Korkmaz, Celâleddin 144
 Köprülüzade Fuad 197
 Köroğlu 129
 Köstence 143
 Köycülük 213
 Köylü kadınlar 252
 Krakovıy 56
 Kremlin 139
 Kreşin Tatarları 92
 Krijaniç, Yuri 224, 225
 Kristof Kolomb 290
 Kuleli Askerî İdadisi 27, 28
 Kur'an 59, 66, 69, 92, 120, 236, 243, 248, 265, 309
 Kürt ağa ve beyleri 302
 Kürt aşiretleri 306
 Kuzey Türkleri 62, 140, 144, 160, 163, 182, 230, 244, 247-248, 357
 Küçük sanayi 198, 256, 302
 Kürdistan 274
- L**
- Lahovka 24, 25
 Langlois, Charles Victor 62
 Lanson, Gustave 82
 Lassalle, Ferdinand 259
 Latin Amerika 143
 Lazistan 274
 Lednintskiy, A.R. 97
 Leibniz, G.W. 72
 Lenin, V.İ. 161-162, 165, 178, 358
 Leroy-Beaulieu, Anatole 30-31, 62, 234, 263, 358
 Levantenler 166
 Liard, Louis 143
 Litvanya Tatarları 140, 142
 Lord Cromer 149, 334
 Lozan Konferansı 202
 Luther, Martin 249, 316
Lügât-ı Çağatay 232
 Lütfullah İshakov 103
- M**
- Madam Bovary* 47
Madde ve Kuvvet 258, 356

- Mahalli muhtariyet 79, 99, 104
 Makarya 41
 Makarya Panayırı 41
 Makedonya meselesi 143
 Malet, A. 35
 Mançurya 235
 Marksizm 256
 Marx, Karl 62, 178, 253-259, 318
 Materyalist tarih anlayışı 256
 Matin 47
 Mazdekiler 292
 Meçkere köyü 40
 Medrese-i Âliye 250
 Mehmed Âkif 244-245, 316, 358
 Mehmed Ali Paşa meselesi 290
 Mehmed Emin (Yurdakul) 182-183,
 188-189, 195-196, 204, 244, 308
 Mehmed Tevfik Paşa 304
 Mehmedzade Abdullah Tevfik 308, 337
 Mekerce 41, 125, 133
 Mekke 243, 294, 382, 428
 Mekteb-i Harbiye 8, 27, 31, 137, 147,
 258, 304, 367, 372, 374-375, 452
 Mekteb-i Hukuk 33
 Mekteb-i Mülkiye 27, 144, 147, 167, 367
 Mektepler 46, 57, 63, 73, 92, 94, 130, 146,
 152, 181, 235-238, 240-241, 251-
 252, 272, 275
 Medreseler 60, 63-64, 72-75, 85, 91-92,
 103-104, 123, 130, 162, 185, 194,
 219, 220, 235, 248, 250, 252, 269,
 286, 316
 Melancthon, Philip 249
 Menşevikler 165
 Menşikov, Mihail O. 147, 151, 291
 Merâtib-i müteselsile 76
 Merketyan 49
 Merv 231, 283
 Mesyanizm 294
 Mészáros, Jules (Macar filolog) 120
 Meşhed 220, 239
 Meşihat Makamı 259
 Meşrutiyet 17-18, 27, 35, 94, 143, 145-
 146, 148-149, 167, 176, 196, 197,
 200, 201, 207, 212, 224, 232, 235,
 256, 277, 279, 301, 319, 327, 331,
 337
 Meşveret 35, 37, 95
 Metternich, Klemens von 300
 Mısır 27, 37, 42-44, 47, 49, 52, 55-59, 66,
 70, 73, 77-78, 84, 104, 108-109,
 115-119, 123, 126, 179, 194, 198,
 239, 249, 259, 261, 270, 300, 306-
 307, 314, 454
 Midhat Paşa 35, 256, 265, 326
 Milli Mücadele 28, 202, 315
 Milli Türk Fırkası 27, 348, 359, 368
 Milliyet cereyanı 34, 178; -fikri 31, 127,
 131, 134, 137, 146, 192-193, 222-
 223, 250, 255, 285, 291, 299, 304,
 318
 Milliyetçilik akımı 268
 Mill, John Stuard 62
 Minorskiy 195
 Minsk 140
 Mir'at (gazete) 41
 Mirza Fethali Ahundzâde 191, 308
 Mirza Kâzım Bey 92
 Mirzalar 133
 Mişerler 24
 Mizancı Murad 62, 146, 304, 310
 Moğollar 283
 Molla Abdurrahman Hazret 135
 Mollalar 69
 Moltke 266
 Montesquieu 29, 256, 370
 Mordtmann, Johannes H. 303
 Moskova 7, 17, 24, 40, 42-43, 45, 52,
 55-56, 70-71, 81, 96, 110, 119,
 121, 123, 138-140, 150, 152, 168,
 171-172, 187, 221, 224-225, 231,
 240, 290, 292, 314, 321-322, 331,
 353, 424, 436
 Moskovskie Vedemosti 225, 228
 Muâsır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai
 Fikirler 255, 256, 291, 292, 295,
 296, 325
 Muaviye 69, 294
 Muhafazakâr Tatarlar 90
 Muhammed Abduh 73, 249
 Muhammedcan Aliyev 67

Muhammedcan Seydaşev 86
 Muhammediye Medresesi (Kazan'da) 7,
 23, 59, 61, 81, 120, 130, 138, 246-
 248, 413
 Muhammedyar Sultanev (Müftü) 74
 Mukaddes Yerler meselesi 291
 Mukimeddin Begcan 160
 Mustafa Celâleddin Paşa 112, 193, 210
 Mustafa Kemal 176, 188, 198, 202, 353
 Mustafa Suphi 35, 187, 359, 363
 Mustafa Zühtü (İnhan) 167, 168, 246,
 354, 384
 Müfide (Ferid Tek) 13, 27, 45-46, 52, 57-
 58, 82, 94, 114, 117-119, 129, 157,
 160-161, 164, 169-170, 179-180,
 205, 208-210, 246, 276, 322, 324,
 354-355, 360, 379, 383, 434
 Müftü Muhammedyar Sultanov 164
 Müftüzâde, İsmail Mirza 133
 Müslüman Grubu (Müslüman Fraksiye-
 si) 7, 97, 98, 132
 Müslüman asilzâdeleri 234
Müstefadül-Ahbar 194
 Müşir Süleyman Paşa (Şıpka kahramanı)
 191

N

Nâmık Kemal 26, 29, 115, 190-191, 256,
 279, 283, 370
 Napolyon 46, 140, 177, 337
 Navarin Vak'ası 298
 Necib Âsım 26, 111, 144, 192, 194, 224,
 238, 276, 279, 304-305, 308, 337
 Nelidov, Aleksandr 91
 Neo-İslamisme 193
 Neo-Slavizm 226, 229, 232
 Nessavî 284
 Neşr-i Maarif Cemiyeti 147
 Nezihe Muhlis 238, 239, 359
 Nihal 7, 112-119, 123, 126, 314
 Nijni (Nijni Novgorod) 40-42, 52, 54,
 57, 78, 81, 84, 102, 108, 196, 321-
 323
 Niyazi Berkes 17, 166, 174, 175
 Nizam-ı Cedid 189
 Nogaylar 111

Novoye Vremya 147, 151-152, 227
 Nureddin Mahmud b. Zengî 309, 343
Nur (gazete) 83, 305, 326
 Nüzhet Sabit 176

O

Odessa 152
 Oğuzlar 305
 Ohrana (Rus Gizli Polis Teşkilatı) 95,
 131
 Oluşofski 211-212
 Oktabrıstler 98, 328
Orenburg Dinî İdaresi 66, 75-77, 125;
 -Müftülüğü 75-77, 163; -Muham-
 medi Ruhani Meclisi 233
Orta Asya soyluları 286; -Türkleri 266;
 -Türkülüğü 190
Ortodoks dünyası 231; -Hıristiyanlar 66;
 -Kilisesi 91; -misyonerler 72-74,
 235; -okulları 73; -lar 76, 170; -luk
 teşkilâtları 234
 Orhon Yazıtları 179
Osmanlı aydınları 155, 221, 258, 269,
 285; -Beyliği 305; -Devleti 35-37,
 76, 97, 143, 145, 154-157, 166,
 174, 186-187, 190, 198-203,
 205-206, 229-231, 233, 235, 237,
 256, 259, 264-269, 272-274, 290,
 291, 296, 298-300, 304, 306,
 315, 318; -esirleri 169-172, 174;
 -Hürriyetperverân Cemiyeti 38;
 -İmparatorluğu 191; -Mebusan
 Meclisi 252; -milleti 269; -sultan-
 ları 301; -toplumu 73; -Türkçesi
 125; -Türkleri 34, 62, 107, 132,
 148, 156-157, 174, 177, 179, 186,
 190-192, 219, 224, 229-232, 236,
 244, 249, 251, 262, 265, 268, 275,
 278-280, 283, 287-288, 304-305,
 308, 310, 316-317; -Rus Savaşı 25;
 -cılar 287; -cılık 319; -lık ülküsü
 270
 Osmanlı Devletinin Dağılma Devri 306,
 325
Osmanlı gazetesi 37, 38

P

- Pan-Cermenizm 286
 Pan-İslamizm 103, 130, 235-236, 265, 288
 Pan-Slavizm 8, 224, 226, 286, 315
 Pan-Turanizm 196, 287
 Pan-Türkizm 82, 92, 111, 130, 146, 190, 193, 196, 203, 224, 235, 265, 286
 Papalık 77
 Paris Antlaşması (1856) 37, 291
 Paris Komünü 89, 259
 Parvus Efendi 165, 384
 Pasaj Oteli 105
 Penze Vilayeti 23, 456
Pervaneler 180
 Peter Pavel 308, 328
 Petersburg 7, 17, 55, 61, 69-71, 77, 91-95, 97, 100-101, 108, 119, 121-125, 135, 146, 150, 152-153, 162, 167, 170, 196, 229, 235, 253, 285, 314, 323-324, 341, 354, 414
Peyâm gazetesi 274
 Piçen Pazarı 115
 Pierre-Joseph Proudhon 259
 Pilsudski, Joseph 212
 Pîri Reis 210
 Piyoner 178
 Pleve, V.K. von 131
 Plevne 226
 Pobedonostsev, Konstantin P. 164, 220, 222, 234
 Polonya 7, 125, 138, 142, 151-152, 211, 212, 233, 314
 Polonyalılar 77, 131, 210, 227, 233
 Porfiryus (Porfirios) 73
 Portekiz 143, 254-255, 291, 334
 Prens Sabahattin 36-39

R

- Radloff, F. Wilhelm 63, 173, 190, 308, 336
 Râif Paşazâde 144
 reaksiyon 85, 90, 119, 121, 211, 258, 318
 Recâizade Mahmud Ekrem 195
 Receb Paşa 30, 371

- Refik Halid (Karay) 197
 Reform hareketi 278, 291, 316-317
 Reformasyon 197
 Reformist İslam görüşü 249
 Reformist İslamcılar 249
 Renan, Ernest 30, 43, 72
 Resulzade Mehmed Emin 188, 189
 Reşid Paşa 265
Resimli Kitap dergisi 308
 Reşit Galip 205, 212-213, 352
 Revizyonistler 165
 Rızaeddin b. Fahreddin 62, 73, 76, 193, 267, 304, 359
 Rıza Nur 305
 Rıza Tevfik 144, 147, 195
 Robert Kolej 245
 Rodiçev, Fedor İ. 93, 280
 Romanov Hânedanı 275
 Romanya 143, 214, 291, 299, 346, 357, 373
 Rousseau 29, 256, 370
Rouss (gazete) 71
 Rönesans 72-73, 278, 291
 Rum Patrikhanesi 302
 Rutenler 222
Russkoe Musulmanstvo 136, 221
Rus burjuvazisi 186; -Çarlığı 186; -dili 92, 178, 185, 227; -edebiyatı 308; -göçleri 232; -göçmenler 91, 234, 242; -hâkimiyeti 290; -iktisadi hayatı 140; -ilahiyatçılar 73; -milliyetçiliği 185, 233; -okulları 63, 73, 123, 241, 245, 309, 315; -sömürgeciliği 300; -tahakkümü 177, 186; -talebe hayatı 240; -İngiliz rekâbeti 190; -Türk yakınlaşması 234; -lar 63, 93, 98, 128-130, 132, 134, 140, 143, 146, 152, 167, 169, 177-179, 185-186, 190, 193, 201, 212, 220, 222-223, 225-235, 242, 246, 252, 280, 290, 300, 302, 308; -laştırma 127
Russkoye Slovo 95
 Rusya'daki Şark Meselesi 92
Rusya İhtilâli 116; -mahkûmu Türkler 160; -Müslümanları İttifakı 97,

- 106, 121, 162; -Türkleri 14, 17-18, 63, 78, 103, 132, 146, 157, 161, 174, 179, 196, 219-221, 227, 235, 239-240, 275, 315, 319
- Rusyalı İslam Talebe Cemiyeti 275
- Rusya Müslümanlarının III. Kongresi 7, 102, 105, 107
- Rusya Müslümanlarının I. Kongresi 7, 77, 78, 79
- S**
- Saban Toyu 129
- Sade Türkçe 108
- Sâdık İmankulov 90
- Sâd İbn Vakkas 266
- Sadri Maksudî 7, 35, 44, 57, 75, 95, 105, 109-111, 121, 124, 131, 153, 161-162, 169, 205, 216, 242-243, 314, 353, 382-383, 417, 439
- Safâ Bayezidov 162
- Sahib Molla 145
- Said Paşa 146
- Sakarya muharebesi 297
- Samana Pazarı 214, 216
- Samara 77, 172, 203, 322
- Samih Rifat Bey 205, 209
- Sami Paşazade Sezai 190
- Sanayi İhtilâli 258
- Sarılar 234
- Sartlar 41, 111
- Sâti Bey 175, 336, 342
- Schelling, F.W.J. 72
- Sebilürreşad* dergisi 251
- Seignobos, Charles 35, 62, 85, 143, 288, 296
- Selma Hanım (Akçura) 179, 209, 214-216, 246, 317, 381, 442-443
- Selman-ı Farisi 295
- Semerkant 194
- Semireçski 92
- Serbest Âli Dersler 368
- Sermaye sahipleri 137
- Servet-i Fünun* 197
- Seydaşev, Ahmedcan 65, 67-69, 83, 86-87, 90, 354
- Seyid Ahmed Han 73
- Seyid Tahir 161
- Sherrill, Charles H. 209
- Sınıflar mücadelesi 258
- Sırbistan 230, 291, 298, 306
- Sırphılar 34, 265
- Sibirya 61, 78, 140, 162, 165, 169-170, 172-173, 178, 186, 189, 225, 279, 346-348, 352, 359
- Simavnalı Şeyh Bedreddin 293
- Simbirsk (Ulyanovsk) 17, 19, 23-27, 49, 122-123, 134, 172, 313, 321, 370, 379, 380, 383, 456
- Sinop 27, 157
- Sisyan Efendi 38
- Siyonizm 133, 300, 354, 362
- Skolastik 73, 220, 248, 317
- Slavyanophilstvo (Slav-severlik), 224
- Slav** araştırmaları 224; -birliği 91, 224-229; -dünyası 299; -nifakı 227; -lar 146, 157-158, 224-231, 271, 291, 299-300
- Slovenler 225
- Smirnov, Vasiliy D. 71-72, 91, 131
- Sofya 226-228
- Solovyov, Sergey 179, 289, 308
- Sorbon 31, 33, 109, 242, 371
- Sorel, Albert 30-35, 57, 158, 206, 288, 291, 313, 352, 359
- Sosyal Demokratlar 88, 122
- Sosyalist Demokrat Partisi 96
- Sosyalist Revolüsyon Partisi 88
- Sosyalist Türkçüler 187
- Stara Timoşkino (Züye başı) 56
- Stolpın darbesi 130
- Stolpın, Peter A. 7, 119, 126, 130, 420
- Strauss, David Friedrich 72
- struggle for life 192
- Sultan Abdülhamid 31-32, 36-37, 108, 191, 194-195, 200, 242, 262, 267, 279, 304
- Suriye seyahati 175
- Süleyman Akçurin 24
- Süleyman Nazif 177, 183, 190, 277, 282, 317, 359
- Süleyman Paşa 191, 304, 308
- Süleyman Sülkeviç Paşa 185

Süleyman Şah 305

Sümerler 179

Süyüm Bike 157

Ş

Şahtahtinski, Mehemed Ağa 41, 76,
77, 101, 104, 329

Şâkir ve Hüseyin Remiyev 308

Şamafkovi 120

Şapşaloğlu Süreyya 189

Şark Dilleri Okulu 162

Şark-ı Rus gazetesi 41

Şark Mektebi (Petersburg'da) 70

Şark Meselesi 8, 32, 92, 288-291, 296,
325, 347, 358

Şehâbeddîn Mercânî 62

Şehir Şeref 60, 130, 138

Şemseddin Sami 62, 194, 275, 308

Şeref Akyiğit 167

Şerefeddin Mağmûmî 196

Şeref Vapuru 29, 196

Şerşeneviç, Gabriel F. 96, 124

Şevket Bey 27, 30, 45-46, 57, 58, 82, 322,
371

Şevket Süreyya Aydemir 208

Şeyh Aliler 128

Şeyh Süleyman Efendi 191, 193, 232,
308

Şeyhülislam 76

Şiilik 76, 265, 293-295

Şimal Türkleri 156, 169, 171, 252

Şinasi, İbrahim 190, 279

Şirvanlılar 265

Şubat Devrimi 168, 174, 183

Şûrâ-yı Ümmet gazetesi 108

T

Tabaka-i münevvere 241

Tagiyev, Zeynelabidin 41

Talat Paşa 157, 159, 372, 450

Tañcılar 106, 107

Tañ Yıldızı 103

Tanzimat 34, 166, 189, 200, 237, 265,
269, 271-272, 274, 277, 279, 290,
304, 316, 327, 358

Tanzimatçılar 269

Tanzim-i arazi kanunu 153

Tarançlar 111

Tarih-i Âlem 191

tarihî maddecilik 255

Tarih-i Osmanî Encümeni 279, 305

Tarih-i Umûmi 120, 263, 304, 310, 374,
375

Taşkışla 27, 29, 370

Tatar aydınları 64, 173, 212, 230; -bo-
yunduruğu 287; -tarihçileri 287;
-edebiyatı 91, 105, 173; -gazeteleri
109, 171, 236; -kimliği 194; -köy-
lülere 89; -lehçesi 104; -mebuslar
101; -medreseleri 72; -muallimleri
41; -okulları 63; -uleması 72

Tatar Muallim Mektebi 53, 173, 194

Tatar Terakkiperver Fırkası 77

Tavrid Sarayı 94

Terakkiperver Tatarlar 90

Teâlî-i Nisvan Cemiyeti 252

Tercüman gazetesi 83, 87, 95, 193, 219

Terra Vergine 47

Tevâif-i mülûk 304

Tevfik Fikret 155, 195, 277, 344, 346-347

Tevkilevler 128

Thomas, David S. 17, 173, 360

Thomsen, Vilhelm 172-173, 308, 336

Tınçbayev 91

Timofeev, Vasili 92

Timur 23-24, 123, 132, 252, 266, 283,
318

Timur Bulat Akçurin 24, 123

Tirsit 57

TKP 11, 187

Tolstoy, Dimitri A. (Eğitim Bakanı) 105,
131, 197, 222, 257, 308-309, 331,
335Tolstoy, Lev 105, 131, 197, 222, 257, 308-
309, 331, 335Topçubaşev, Ali Merdan 78, 80-81, 103,
121, 124, 196

Töreler 220

toprak meselesi 148

- Trablusgarp 13, 27, 29-30, 57, 137, 156,
234, 301, 402-403, 448
- Troysk 50, 56
- Trudovikler 122
- Tuğrul Bey 303
- Tunalı Hilmi Bey 109, 196
- Tunus 30, 57, 334
- Turan** hayali 176; -cılar 196; -cılık 174;
-lılar 111-112, 283, 310
- Turfan kazıları 179
- Turgenyev 47, 52, 197
- Tüccar mollalar 220
- Türk Bilgi Derneği 145
- Türk birliği** 176, 194, 222, 224, 262, 264,
267, 285-286, 288, 317; -düşman-
lığı 146, 226; -halkları 81, 91,
160-161, 265, 277, 317; -kadını
184; -toplulukları 112, 129-130,
144, 168, 189, 219, 221, 223-224,
232-233, 265
- Türkçüler 144, 145, 166, 187, 275, 277
- Türkçülüğün Tarihi 188
- Türkçülük 107, 112, 174, 176, 178, 182-
183, 187-192, 194, 195, 197, 198,
203, 213, 246, 266, 268, 270, 277,
308, 315, 319, 348, 351
- Türkçülük hareketi 174
- Türk Derneği 107, 144-145, 224, 277,
280, 311, 315, 335, 358, 367
- Türk gazetesi* 264
- Türk Gücü 179
- Türkistan 5, 41, 78, 97, 111, 140, 155- 56,
160, 163, 176, 178-179, 184-186,
189-191, 204-205, 219-222, 226,
230, 232, 234, 274-275, 277, 300,
305, 324, 335, 340-341, 346, 354,
360
- Türkiye Cumhuriyeti 188, 198-200, 203,
296, 357
- Türk Kadınlarını Esirgeme Derneği 184
- Türklük** fikri 27; -ideali 194; -siyaseti
203, 262, 267, 274
- Türkmen 191, 231-232, 239, 305
- Türk Ocağı 27, 169, 174, 176, 178-179,
188, 213, 255, 315, 336, 341, 343-
360
- Türk Ocağı Hars Heyeti 188
- Türk Ocağı Kongresi 176
- Türkofillik 33
- Türk Tarihi* (Necip Âsım'ın eseri) 5, 62,
144, 182, 195, 205, 206, 280, 305,
325, 351, 357, 361
- Türk Tarihinin Ana Hatları* 205-206,
207, 213, 351
- Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti 205, 207,
210, 213
- Türk Tarih Kurumu 11, 204, 358
- Türk-Tatar 71, 91, 109, 111, 135-136,
151-152, 160, 173, 186, 192-193,
251, 279, 282, 286, 345
- Türk-Tatar Tarihi* 279, 286
- Türk Yılı* 7, 15, 25-26, 31, 107, 112, 126,
143-144, 169, 187-189, 191, 196-
198, 200, 203, 220, 232, 248, 282,
308, 325, 351
- Türk-Yunan Savaşı 29
- Tverskoy Bulvarı 150
- ## U
- Ubeydullah Bubi 235
- Ufa 7, 26, 74-75, 127-128, 133, 163, 172,
249-250, 279, 430, 435
- Ufa Lâyihası 75
- Ukraynalılar 128
- Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
178
- Ulema Cemiyeti (Ufa, Nisan 1905) 74
- Uluğ Bey 282, 318
- Ulûm-ı Siyasiye Mektebi 27, 30-34, 99,
116, 254, 288, 371, 405-406
- Ulûm ve Tarih* 62, 325
- Umûr-ı Şarkiye Müşavirliği 367
- Urfella 30, 371
- Usûl-i kadim 220
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 205-206, 361
- ## Ü
- “Üç Tarz-ı Siyaset” 203, 254, 260, 262-
268, 319
- Üsküdar Amerikan Kız Mektebi 237
- Üsküdar'daki Özbek Tekkesi 232

V

- Vakit* gazetesi 109, 427
 Vámbéry, Arminius 63, 120, 135, 179,
 190-191, 195
 Varşova 28, 40, 140, 167, 209-210, 211,
 343
 Vehhabi hareketi 306
 Veled Çelebi (İzbulak) 26, 144, 192, 194,
 224, 308, 445
 Venedik 57
 Versay Sarayı 57
 Viborg Bildirisi 96
 Vilâyât-ı Sitte 36
 Vilna 141
 Vitte, Sergey 70, 75, 119
 Vlahof Efendi (Selanik mebusu) 166
 Volga 40-41, 50-51, 100, 138, 179, 247,
 287, 372
 Volney, Constantin-François 29, 242,
 316, 370
 Vologda 130
 Voltaire 82, 242, 256, 316

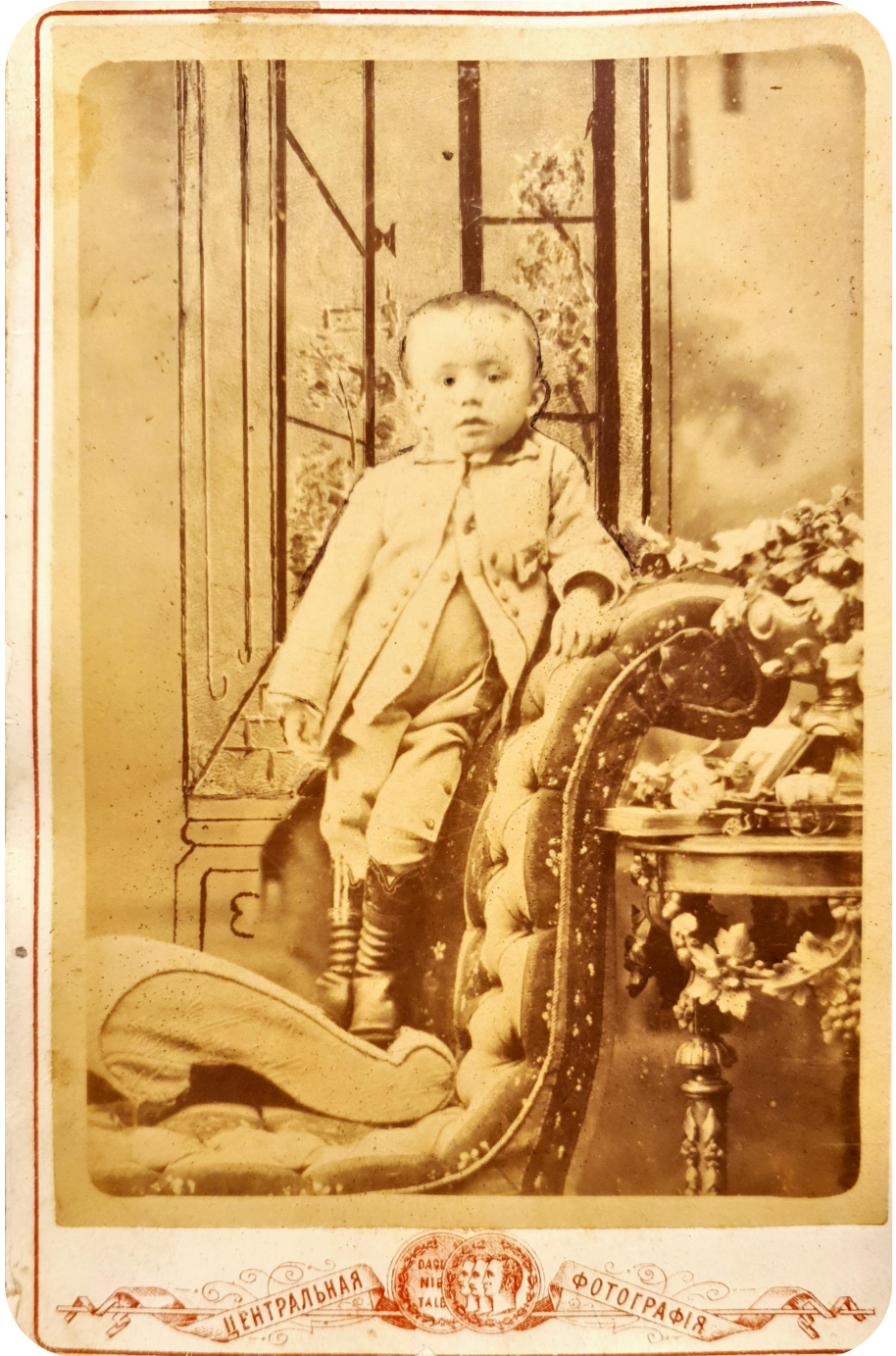
Y

- Yahudi 40, 42, 88, 93, 125, 140, 151, 166,
 300, 302, 333, 334
 Yahudiler 131, 134, 140, 152, 233, 300
 Yahya Kemal 19, 33-34, 262, 307, 342,
 361
 Yakup Akçurin 45
 Yakup Kadri 180, 441
 Yalı Boyu 132
 Yavuşev 123

- Yeniçeri Ocağı 199, 205, 300, 306
 Yeni Osmanlılar 37, 189-190, 279
Yeni Osmanlılar Tarihi 190, 279
Yıldız (gazete) 42, 87, 159, 362, 381
Yunan İhtilâli 297; -isyanı 36; -lılar 34,
 202, 300
 Yunanistan 291, 299, 306, 381
 Yunus Nadi 269
 Yunusovlar 27, 59, 138
 Yusuf Akçurin 56, 96, 135
 Yusuf Ziya (Ortaç) 32, 159, 205, 276,
 359, 362

Z

- Zahid Şamil 26
 Zâkir Kadiri (Ugan) 189
 Zavallı Çocuk 115
 Zeki Velidi (Togan) 62, 160, 204, 222,
 286-287, 360
 Zemahşeri 282, 318
 Ziyaeddin Kemali 83, 194, 249, 430
 Ziya Gökalp 145, 158, 191, 196-197,
 203, 244, 308, 354, 355
 Ziya Paşa 29, 190, 370
 Ziyetullah Nevşirvan 7, 157, 182-187,
 307, 361-363, 432-433
 Zurich 161
 Zühre Hanım (Akçura) 221
 Züyebaş 23, 24, 40, 43, 48-49, 55-56, 60,
 81, 102, 118, 121, 135, 157, 203,
 246, 313, 380, 456

Yusuf Akçura'nın çocukluk resmi. 1879 (yaklaşık). Yusuf Civelekoğlu Arşivi.

M. Yusuf Civelekoğlu bu fotoğrafın hikâyesini şöyle anlatıyor:

Bu resim, kendimi bildim bileli, annemin [Ülken Civelekoğlu] muayenehanesinde, annemin koltuğunun arkasında asılıydı. Annemin yanına indiğimde, illâki bu resme gözüm takılır, onu bakışlarımla tekrar ve tekrar okşardım. Annem ilgimi fark etmiş olmalı ki, bir gün bana şunları aktardı:

Bu resim bir tesadüfi enstantanedir. Babam [Yusuf Akçura] [1928 yılında] resim çekirtmek için ünlü bir fotoğrafhaneye gider ve o her tarafa görölen resimlerinin bazıları alınır. Babam, birkaç gün sonra resimleri teslim almaya gittiğinde, fotoğrafçı [Jean Weinberg] kendisine şöyle der: “Profesör Bey, geçen gün sizi her zamankinden de düşünceli ve yorgun gördüm. Siz farkında değildiniz, pozların arasında, sizi dinlendirirken, ânı yakalayabilecek bir enstantane çekmeye çalıştım. Sanırım, sizi iyi yakalayabilmişim. Lütfen bu resmi de kabul buyurun.” Bu resim bence bir portre şaheseridir ve

Yusuf Dede'nin en samimi görüntülerinden biridir.

Yusuf Civelekoğlu Arşivi